

Lärande i lokala naturvårdsprojekt (LONA)

RAPPORT 5811 • MARS 2008

Lärande i lokala naturvårdsprojekt (LONA)

av Katrin Dahlgren, Katarina Eckerberg
och Åsa Gerger Swartling

i samarbete mellan Stockholm Environment Institute,
Stockholm Resilience Centre och Umeå universitet

NATURVÅRDSVERKET

Beställningar

Ordertel: 08-505 933 40

Orderfax: 08-505 933 99

E-post: natur@cm.se

Postadress: CM Gruppen AB, Box 110 93, 161 11 Bromma

Internet: www.naturvardsverket.se/bokhandeln

Naturvårdsverket

Tel: 08-698 10 00, fax: 08-20 29 25

E-post: natur@naturvardsverket.se

Postadress: Naturvårdsverket, SE-106 48 Stockholm

Internet: www.naturvardsverket.se

ISBN 978-91-620-5811-1

ISSN 0282-7298

© Naturvårdsverket 2008

Tryck: CM Gruppen AB, Bromma 2008

Omslagsfoto: Lomma Kommun,

Fältbussen i Botkyrka

Förord

Denna studie har utförts på uppdrag av Naturvårdsverket, och bygger vidare på den enkätundersökning som genomfördes i ett tidigt skede när satsningen på Lokala naturvårdsprojekt (LONA) nyligen startat. Här ligger fokus på om, i så fall hur, de lokala naturvårdsprojekten bidragit till lärandeprocesser inom skola och naturvård. Som i tidigare undersökning har pol.mag. med miljöinriktning Katrin Dahlgren, numera verksam som konsult, svarat för enkätstudien, medan Dr. Åsa Gerger Swartling från Stockholm Environment Institute (SEI) svarat för fallstudierna. Professor Katarina Eckerberg, statsvetenskapliga institutionen, Umeå universitet, som även är vice direktör vid SEI, har lett arbetet. Undersökningen faller även väl inom temat 'kunskapsförvaltning och lärande inom socio-ekologiska system' vid det nyligen etablerade Stockholm Resilience Centre, där Katarina Eckerberg och Åsa Gerger Swartling också är verksamma. Vi vill dock betona att även om det empiriska arbetet delats upp rent praktiskt, är denna rapport i högsta grad ett lagarbete. Vi hoppas att studien kommer att utgöra en värdefull källa för att bedöma hur liknande program ska utformas i framtiden.

Innehåll

	FÖRORD	3
1	INLEDNING	7
	Uppdrag, syfte och frågeställningar	7
2	ENKÄTSTUDIEN	10
	Projektens profil	10
	Projektet och skolan	11
	Initiativ, delaktighet och nätverk	13
	Naturvårdsverkets informationssatsningar	18
	Övriga synpunkter	20
	Variation mellan grupper	21
3	FYRA FALLSTUDIER	28
	Farsta Naturskola	28
	Uteklassrum i Biosfärsområde Kristianstads Vattenrike	34
	Lärande verksamhet vid Naturum i Västervik	41
	Naturskola i Umeåregionen	47
4	SAMMANFATTANDE ANALYS OCH SLUTSATSER	54
5	SUMMARY	57
	KÄLLFÖRTECKNING	60
	METODBILAGA	65
	Enkätstudien: Metod och urval	65
	Fallstudierna: Metod och urval	66
	Enkätfrågor	69
	Intervjufrågor	73

1 Inledning

Den lokala naturvårdssatsningen (LONA) är en statlig programsatsning på lokal naturvård. LONA har som övergripande mål att ge ökat engagemang för naturvårdsfrågor, ökad tillgänglighet, lokal förankring, skydd av tätortsnära naturtillgångar samt att fler kommuner ska arbeta med naturvård (Jmf. Rskr. 2001/02:173; Prop. 2003/04:1; Naturvårdsverket 2005). Under åren 2004–2006 fördelades 286 miljoner bidragskronor till 1 521 projekt i merparten av landets kommuner. Den totala summan investerade medel, inklusive projektens egenfinansiering, uppgår till 714 miljoner kronor. Fördelningen av medel är nu avslutad men många projekt pågår fortfarande.

Bakgrunden till satsningen är regeringens skrivelse 2001/02:173 *En samlad naturvårdspolitik*. Den bygger på diskussioner från ett antal tankesmedjor som initierades av Miljövarsdepartementet med representanter från myndigheter, areella näringar, forskarvärlden och ideella organisationer i syfte att utarbeta en ny naturvårdspolitik för 2000-talet. Tanken är att naturvårdsarbetet i framtiden i större utsträckning ska föras ner på lokal nivå och engagera fler (Olofsson 2001).

Detta innebär en betydande omställning från en tidigare starkt centralstyrd naturvård. Kommunernas ansvar för miljöfrågor har ökat under en lång följd av år, men trots förändringar i lagstiftningen som givit möjligheter till lokala reservatsbildningar och utvecklingen av bl a Lokal Agenda 21 har kommunernas intresse för naturvård varit relativt svalt (Dahlgren och Eckerberg 2005). LONA var därmed en möjlighet att ge både politiska signaler till kommunerna om att öka sitt engagemang i naturvården, och att skapa ekonomiska förutsättningar för lokalt anpassade naturvårdsprojekt. En första utvärdering av erfarenheterna från LONA gjordes under 2006 som en enkätundersökning (Dahlgren och Eckerberg 2006). Studien visade att de flesta var nöjda med programmets utformning och hantering. Samverkan lokalt var betydande och intresset från landets kommuner stort – hela 90 % valde att delta. Det visade sig alltså vara en satsning som fick mycket positivt gensvar. Naturvårdsverket – som förvaltande myndighet för LONA – har därför anledning att fördjupa analysen av hur dessa lokala projekt har bidragit till att öka förståelse och engagemang bland breda grupper i samhället för naturvårdsfrågor.

Uppdrag, syfte och frågeställningar

Denna studie fokuserar på lärande som ett led i en bred förankringsprocess för naturvård. Den består av två delar, dels en enkätundersökning som genomförts vid Statsvetenskapliga institutionen, Umeå universitet, dels en fallstudie av fyra lokala naturvårdsprojekt som genomförts vid Stockholm Environment Institute (SEI). Information, folkbildning och annan kunskapsspridning är en av de sex åtgärds-kategorier som pekas ut i förordningen för LONA (SFS 2003:598) och i regeringens skrivelse 2001/02:173 kan man läsa om den

planerade satsningen på lokal naturvård: ”Även folkbildnings- och informationsinsatser som syftar till att öka förståelsen för naturvård bör ingå bland tänkbara åtgärder. Den sistnämnda kategorin kopplar till den pedagogiska uppgift som naturvården har i att öka kunskapen och förståelsen för naturvården. Det bör finnas utrymme för studieförbund, organisationer, föreningar, skolor och andra aktörer att söka delfnansiering för olika projekt.”

Syftet med studien är att ge en översiktlig bild av de projekt som haft koppling till lärande och skola. I den databas som Naturvårdsverket skapat för LONA är samtliga lokala naturvårdsprojekt klassade i olika kategorier för ”övergripande arbete”. En sådan kategori är Skola och där återfinns 283 projekt. I enkätundersökningen adresserades samtliga dessa projekt (för beskrivning av motivering och tillvägagångssätt för enkäten se metodbilaga). För att komplettera och bättre förstå svaren från enkätundersökningen genomfördes fallstudier av fyra projekt i olika kommuner. Dessa valdes efter vissa urvalskriterier som finns närmare beskrivet i metodbilagan. Följande projekt studerades:

- Naturskola i Farsta
- Uteklassrum i biosfärsområde Kristianstads vattenrike
- Lärande verksamhet vid Naturum i Västervik
- Naturskola i Umeåregionen

Två av fallstudierna, Umeå och Kristianstad, fanns inte med inom kategorin Skola i databasen, men som motiveras i metodbilagan valde vi att inte ta fasta vid databasens klassificering i det här avseendet.

De frågor vi analyserar är: Hur stor andel av dem har haft en direkt koppling till arbetet i skolan i praktiken? Hur har projekten använts i skolarbetet samt vilka observerbara effekter har projekten fört med sig så här långt? För att ge underlag till analys av projektens sammanhang har vi också ställt frågor kring processen (initiativtagare, delaktighet och nätverk) samt vilken information de svarande tagit del av och hur. Mer övergripande vill vi få svar på: *Har projekten bidragit, och i så fall hur, till att skapa processer för lärande om natur och miljö?*

Dessa aspekter har tidigare inte studerats, trots att det i debatten ofta framförs hur viktigt det är att engagera den unga generationen i naturvården, och att skapa möjligheter till socialt lärande som ett led i en bred förankringsprocess i samhället.

I samråd med Naturvårdsverket valde vi att fokusera på de projekt som relaterar till kategorin 'Skola'. Därmed har vi specifikt intresserat oss för de lokala naturvårdsbidragens betydelse för kunskapsutveckling och lärande i främjandet av långsiktig naturvård, miljöengagemang och ökad hälsa i Sveriges kommuner. Anledningen till vårt val av fokus på skolan är flera. Lärande är en central faktor för att åstadkomma ökat engagemang och beteendeförändring, vilket är nödvändigt för att nå ökad omsorg om natur och miljö. Kunskaps- och intressefrämjande åtgärder bör sättas in redan vid tidig ålder då barn är som mest mottagliga för påverkan och har lättast att

ta till sig kunskap. Det är lättare för skolelever att ta ställning till framtida miljöproblem om ämnet haft en central plats i undervisningen. Dessa frågor ingår också i en bredare global diskussion omkring metoder för lärande om miljö och hållbar utveckling (Jönsson och Wickenberg 1992; SOU 2004:104; Lorentzon 2004; Wickenberg m fl 2004).

Vår specifika inriktning på skolrelaterade projekt rör praktiskt pedagogiskt arbete för ökad naturvård. Flera studier (t ex Helldén 1994 i Granath och Jansson 2007) visar att barn hämtar kunskaper genom egna erfarenheter, och att det är väsentligt att pedagoger har en god förmåga att knyta an till barnens vardagstänkande. Med hänvisning till Skolverket 1998, slår pedagogerna fast att: *"[Ytterligare] en viktig del är att upptäcka och förankra det som är möjligt att påverka i barnens vardag och närmiljö. För att barn skall bli medvetna om hur allt är beroende av vartannat så måste de få vistas mycket i naturen. Pedagoger måste ge barnen möjlighet att på egen hand få upptäcka och undersöka miljön, allt utifrån deras egna förutsättningar."* (Granath och Jansson 2007:10). Annan litteratur hänvisar också till den positiva påverkan som utevistelser har på kropp, hälsa och välbefinnande (Dahlgren & Szczepanski 1997, Glantz m fl 1999).

Mot denna bakgrund är vår utgångspunkt att, för att verkligen främja kunskapsuppbyggnad och lärandeprocesser för ökat engagemang och medvetenhet om naturen bör de valda fallstudierna inte avse materiellt stöd till projekt (t ex teknisk utrustning, guideböcker, informationsskyltar) utan (praktisk) pedagogisk verksamhet. Därmed är målgrupperna pedagoger, och i slutändan barn och ungdomar. På så sätt kan man främja kunskapsöverföring till och medvetandegörande hos kommande generationer, vilket utgör en viktig aspekt inom framtida naturvårdsinsatser, miljömedvetenhet och miljöengagemang i Sverige.

2 Enkätstudien

Enkätundersökningen ställdes till 'projektägare', dvs i första hand de kontaktpersoner som fanns namngivna i de 282 projekt som klassificerats under 'Skola' i Naturvårdsverkets databas. Totalt 180 kontaktpersoner identifierades, vilka i sin tur ombads att uppge namn på vilka som borde besvara enkäten i de fall andra projektägare (också) var ansvariga (för närmare beskrivning av metod, se bilaga). Vi fick svar från 171 individer, vilka representerade 157 olika projekt. Det innebär en svarsprocent på individnivå om 62 procent och att svaren representerar projektägarnas insikter i och uppfattning om projekten. Bland de svar som analyserats ingår (om inget annat anges) både de som uppgett att det finns en direkt koppling till skolans verksamhet och de som menar att ingen direkt koppling finns. Anledningen att vi tagit med samtliga är att även om projekten inte haft en direkt koppling till skolan så har många projekt en mer indirekt anknytning till skolan eller till folkbildning och lärande och är därmed intressanta för studien¹. I detta kapitel redovisar vi resultaten från enkätundersökningen i frågor om projektens innehåll, eller profil, om deras kopplingar till skola och lärande, om initiativ, delaktighet och nätverk, samt om hur information om LONA kommit kommuner och lokala organisationer till del (för exakta frågor se metodbilaga). En fördjupad analys görs i slutkapitlet med hjälp av kompletterande material från fallstudierna.

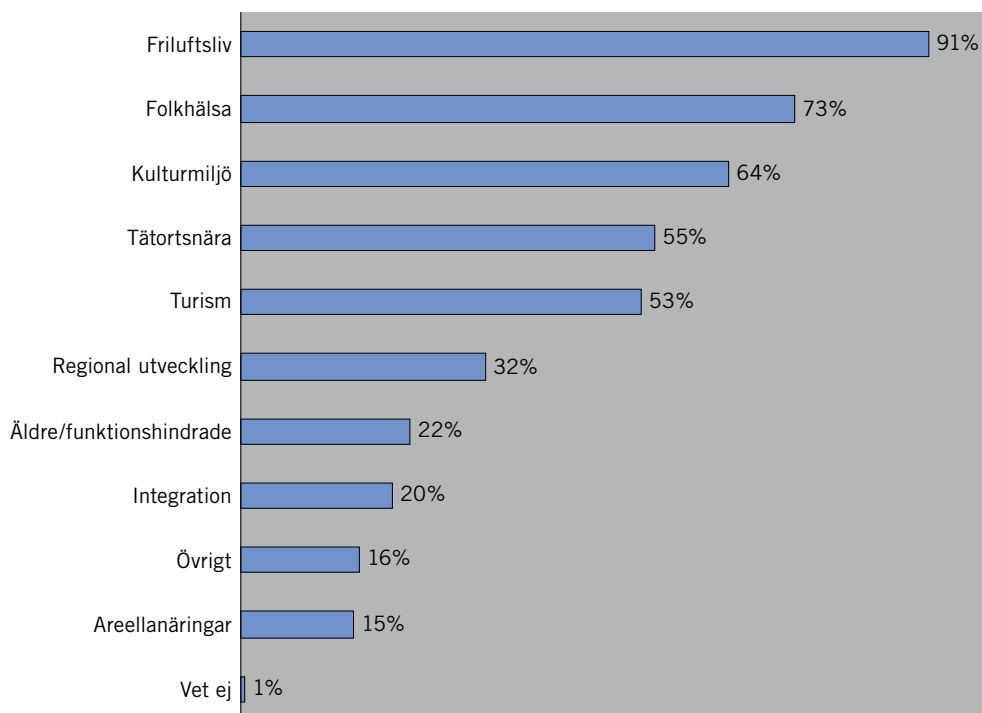
Projektens profil

Vi bad de svarande att själva kategorisera sina projekt efter tema som bygger på LONAs syfte enligt förordningen² och Naturvårdsverkets kategorisering av 'övergripande arbete'. I nämnd ordning anges kopplingar till friluftsliv, folkhälsa, kulturmiljö, tätortsnära natur, turism samt regional utveckling (se figur nedan). Av dessa sex områden för övergripande arbete efterfrågas fem i förordningen och skydd av det sjätte, tätortsnära naturtillgångar, är ett övergripande mål för satsningen. Av de 16 procent som angett "övrigt" specificeras det ytterligare: folkbildning, kunskapsuppbyggnad, och information nämns av 30 procent, följt av naturvård (18 procent). De nationella miljö kvalitetsmålen lyfts fram av 18 procent; närmare bestämt god bebyggd miljö, biologisk mångfald samt levande sjöar och vattendrag.

¹ En kontroll har gjorts på svaren från dem som uppgett en direkt koppling till skolans verksamhet. Gruppen skiljer sig inte nämnvärt från totalgruppen, annat än på några få frågor. Sådana skillnader redovisas löpande i texten.

² Förordning (2003:598) om statliga bidrag till lokala naturvårdsprojekt.

Kategorier för övergripande arbete

Det går inte att direkt jämföra dessa resultat med tidigare undersökning (Dahlgren och Eckerberg 2006) eftersom frågan om profil ställts på olika sätt. Men rangordningen är jämförbar, och vi ser då att 'turism' minskat något i betydelse, medan 'tätortsnära natur' tillkommit bland de fem som oftast nämns. Om detta är en effekt av den tid som förflutit mellan undersökningarna eller av att den nu aktuella studien är inriktad mot en viss kategori projekt är dock omöjligt att säga.

Projekten och skolan

Två tredjedelar av de svarande uppger att det finns en direkt koppling till skolans verksamhet³. Bland dessa ser arbetet ut som följer. I de allra flesta fallen har projektet använts för att stimulera kännedom om lokal natur-/kulturmiljö. I drygt tre fjärdedelar av fallen har projektet använts som ett pedagogiskt grepp i undervisningen, i två tredjedelar av fallen för att stimulera ekologi- och helhetsperspektiv, i drygt hälften för att främja folkhälsa och i knappt en sjiättedel på annat sätt.

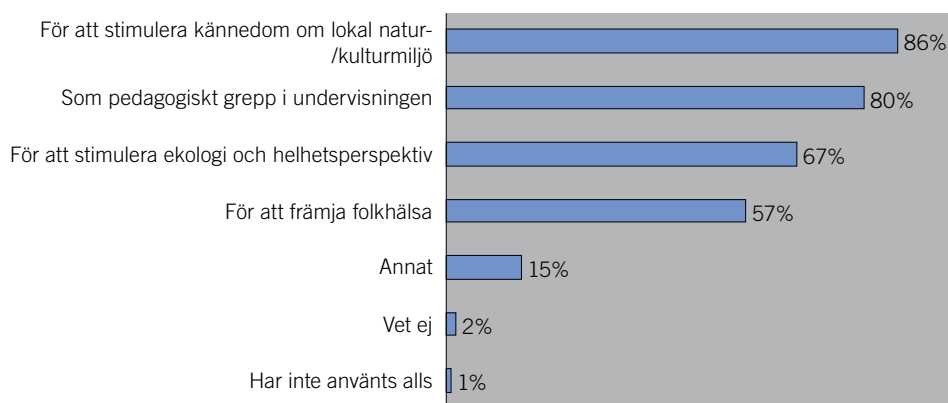
³ 31 st av dem som svarat antingen Nej eller Vet ej på frågan eller som inte besvarat frågan alls, har ändå gått vidare till att svara på hur projektet använts i skolarbetet. Det påverkar resultaten ganska kraftigt då de framför allt svarat att projektet inte använts alls eller att de inte vet hur det använts. Detsamma gäller frågan om effekter på arbetet i skolan där 35 av dem som svarade Nej eller Vet ej eller inte svarade alls på den inledande frågan ändå svarat på frågan om effekter. Där är det vanligast att de svarat Vet ej, Det är för tidigt att säga, eller Ingen påverkan alls.

I de fall då ”annat” preciserats handlar det i de flesta fall (38 procent) om att påtala att projekten kommer att användas senare. Därutöver har de nyttjats för framtagande av material till uteklassrum, språk- och begreppsutveckling, för att höja kunskaper inom miljö och natur, och skapa aktiva skol- och förskoleprogram. Ytterligare användningar som nämns är fortbildning i tätortsnära natur, att projektet skett inom ramen för ”elevens val”, genomförande av en vattenskola och liknande.

Projekten har således fått en bred användning i skolarbetet med kopplingar inte bara till miljökunskap eller naturvård som sådan utan även till folkhälsoarbete liksom till andra skolämnen, där projekten använts för att variera det pedagogiska arbetet och inlärningsituationen.

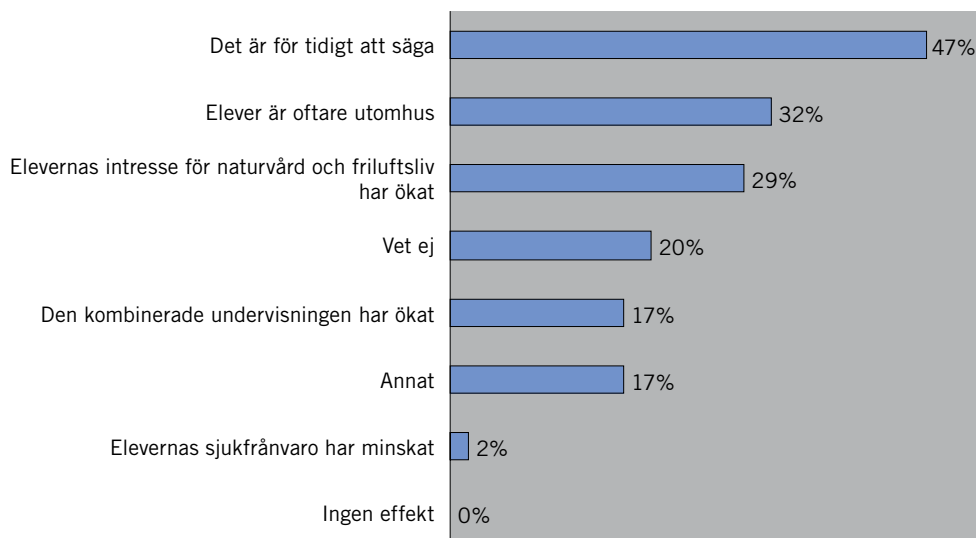
När det gäller effekter på arbetet i skolan uppger nära hälften att det ännu är för tidigt att säga något. Ändå svarar nästan en tredjedel att eleverna oftare är utomhus respektive att elevernas intresse för naturvård och friluftsliv har ökat. En sjuandedel menar att den kombinerade undervisningen (exv. idrott/ämnesundervisning) har ökat. Två procent uppger att elevernas sjukfrånvaro har minskat. Om dessa resultat står sig betyder det positiva effekter inte bara för lokal naturvård i sig utan även för folkhälsa och medvetande om natur och miljö.

Hur projektet använts i skolan

Totalt 17 procent uppger ’andra effekter’ vilka specificeras i de flesta fall (30 procent) med att det av olika anledningar ännu är för tidigt att uttala sig. Därutöver påtalas ökade sakkunskaper om natur och miljö, att lärandet med fördel kan flyttas utomhus, ett ökat intresse för frågorna, ökad tillgänglighet, att inblandade aktörer vill fortsätta driva naturskola, att fler skolor önskar uteklassrum/skolskog, att andelen undervisning utomhus har ökat, samt sociala effekter såsom att några ungdomars val av utbildning/livsriktning har påverkats, att barnen blivit mer kreativa, bråkar mindre och nya grupperingar bildats.

Effekter på arbetet i skolan

De som uppgav att en direkt koppling till skolans verksamhet saknas ombads att beskriva vilken annan koppling som finns till skola och lärande⁴. Till övervägande del berättar de (64 procent) om en ambition att vara en resurs för skolan på olika nivåer från förskola till högskola, genom att skapa ökade möjligheter, tillgänglighet och infrastruktur för att vara ute i naturen och ta del av projektets resultat. Det handlar om att anlägga vandringsstigar, uteklassrum och liknande som kan användas vid friluftsdagar, undervisning utomhus, samt produktion av material i form av foldrar, böcker eller filmer som distribueras till skolor och lärare⁵. En knapp tredjedel berättar om en allmän kunskaps- höjande eller folkbildande ambition som exempelvis föreningsaktiviteter för familjer, information om naturpärlor via internet, information om olika naturtyper och liknande.

Initiativ, delaktighet och nätverk

Förordningen om lokala naturvårdsbidrag kräver en redogörelse (i samband med ansökan) för hur projektet beaktar lokal delaktighet, en fråga som kan spåras tillbaka till grundtanken i regeringens skrivelse 2001/02:173 *En samlad naturvårdspolitik* om att naturvården i större utsträckning bör föras ner på lokal nivå och engagera fler. I regeringsskrivelsen sägs bl a att ”Regeringens naturvårdspolitik ställer förväntningar på många aktörer; näringslivet, enskilda brukare och markägare, olika slags organisationer, byalag, samebyar,

⁴ Vi fick 74 svar på den frågan, varav 21 kom från respondenter som anger att projektet har direkt koppling till skolans verksamhet. Dessa 21 har framför allt tagit tillfället i akt att ge ytterligare information om projektets innehåll och omständigheter. I flera fall handlar det om svar från naturskolor som inte har direkt insyn i effekterna på de skolor och klasser de får besök av.

⁵ Adderar vi dessa till dem som svarat ja på frågan om direkt koppling så finns i 84 procent av fallen en direkt eller indirekt koppling till skolans verksamhet att jämföra med de två tredjedelar som nämnts ovan.

fiskevårdsområden m.fl. lokala aktörer. Naturvården måste breddas till att omfatta fler aktörer för att vi skall lyckas nå målen. Lokalt deltagande är ett nyckelbegrepp.”

Det finns således förväntningar på att olika intressen utanför själva kommunorganisationen i ökad grad involveras. Ett viktigt verktyg i LONA för att möjliggöra en bred delaktighet även för resurssvaga aktörer är möjligheten för ideella organisationer att räkna ideellt arbete som medfinansiering. Denna möjlighet skiljer sig t ex från bidragsreglerna inom Lokala Investeringsprogrammet för hållbar utveckling (LIP) och Klimatinvesteringsprogrammet (Klimp) (Eckerberg m fl 2005). Det förklarar troligen den höga andelen ideella organisationer som engagerat sig i LONA jämfört med andra bidragsformer för lokalt arbete inom miljö och hållbar utveckling. Bland dem som besvarat vår LONA-enkät representerar hela 30 procent ideella organisationer. Det förtjänar dock att påpekas att en hög grad av externt deltagande också kan tolkas som ett tecken på att kommunen inte kan eller vill satsa på naturvårdsarbetet utan gärna upplåter utrymme åt ideella krafter. Enligt tidigare utvärdering har 70 procent av kommunerna satsat på att nå ut med information om satsningen till lokala ideella föreningar (Dahlgren och Eckerberg 2006, s. 14).

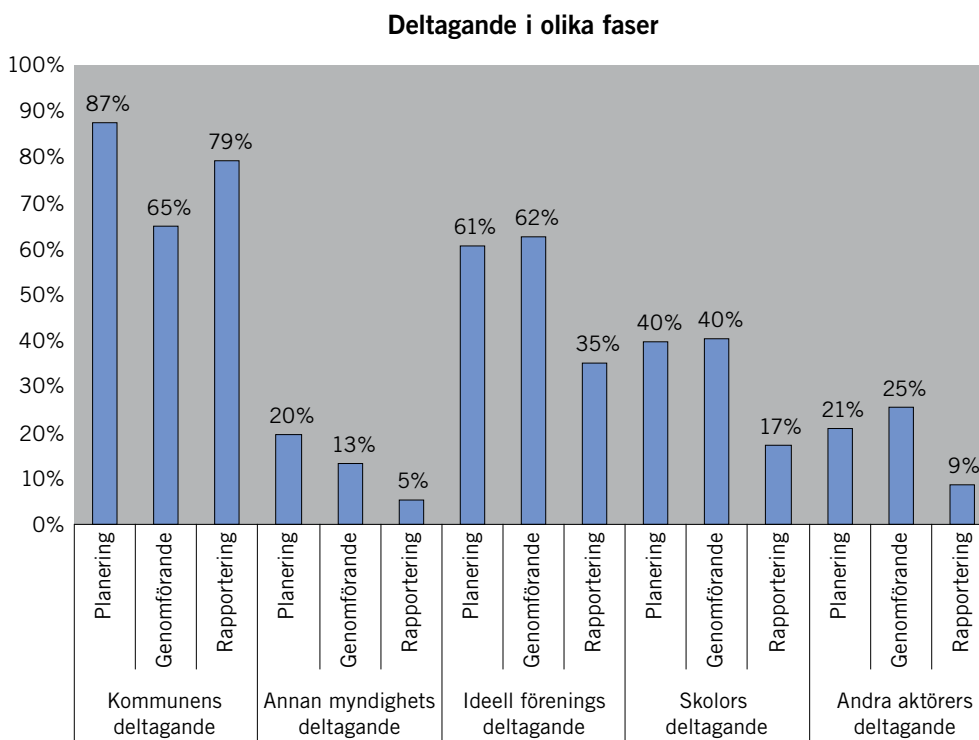
Initiativtagare till de projekt som representeras i enkäten fördelar sig relativt jämnt mellan olika aktörer. Kommun eller skola uppges vara initiativtagare i 45 procent av fallen (36 respektive 9 procent), ideell förening i 35 procent, och annan aktör i resterande 20 procent. De som svarat ”annan” ombads specificera det: knappt en tredjedel (30 procent) uppgav att initiativet kommit från en skola av något slag, antingen en naturskola (18 procent) eller ospecificerade skolor (12 procent). Ytterligare en knapp tredjedel (29 procent) ansåg att initiativet kommit från ett nätverk av något slag eller från flera aktörer i samverkan. Olika föreningar respektive Skogsstyrelsen har varit initiativtagare i 12 procent av fallen vardera.

Delaktighet

Delaktighet undersöktes genom två frågor: dels i vilka faser av projektet olika aktörer varit delaktiga, dels på vilket sätt de varit delaktiga. I planeringsfasen har kommunen varit delaktig i 87 procent av fallen, ideell förening i nära två tredjedelar, skola i 40 procent, samt annan myndighet än kommun respektive annan aktör i varsin femtedel. I själva genomförandefasen har kommun och ideell förening varit delaktiga i princip lika hög grad (två respektive knappt två tredjedelar av fallen) medan skola varit delaktig i 40 procent av fallen.

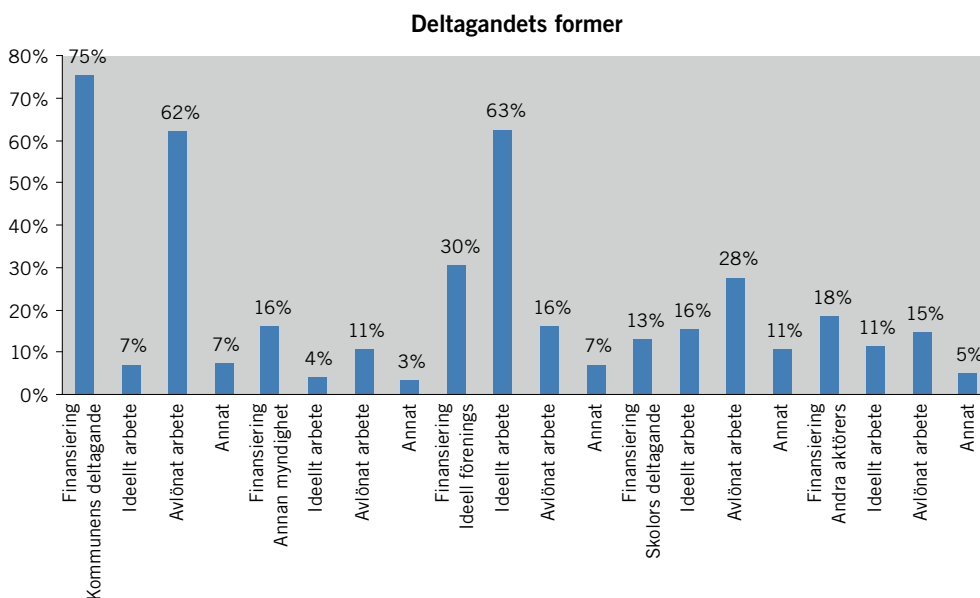
Annan aktör har varit delaktig i en fjärdedel av projekten och annan myndighet än kommun i en dryg tiondel. I rapporteringen har kommunerna varit mest aktiva medan ideella föreningar varit delaktiga i endast en tredjedel av fallen. Skolan har varit delaktig i rapporteringen i en sjättedel av fallen. Bland dem som specificeras inom kategorin ’Andra aktörer’ nämns främst företag eller näringslivet (27 procent), följt av Skogsstyrelsen (14 procent), regionala naturvårdsorganisationer (13 procent) och privatpersoner/allmänhet

(13 procent). Kommunens höga deltagande i planerings- respektive rapporteringsfaserna handlar naturligtvis till del om den formella roll som bidragsförmedlare som kommunen har i programmet. Bland de övriga aktörerna ser vi tydligt att ideella föreningar och skolor är kommunens främsta samarbetspartners.

Finansieringen har främst kommit från kommuner som bidragit med finansiering i tre fjärdedelar av fallen. Ideella föreningar har delfinansierat en tredjedel av fallen, följt av annan aktör i drygt en sjättedel och annan myndighet än kommun i en sjättedel. Skolan har bidragit till finansiering i 13 procent av fallen. Ideella föreningar har – föga förvånande – bidragit med mest ideellt arbete: nämligen i knappt två tredjedelar av fallen. Kanske mer överraskande är att även skolan och andra aktörer också deltagit med ideellt arbete. Kommunen har arbetat ideellt i 7 procent av fallen och andra myndigheter i 4 procent. Det avlönade arbetet i projekten har primärt utförts av kommun och skola. Ideella föreningar har liksom andra arbetat avlönat i en sjättedel av fallen, och andra myndigheter än kommuner i en tiondel av fallen.

I frågan om hur man bidragit fanns också svarsalternativet 'annat' och samtliga av de kategorier som varit involverade uppgavs i mellan 5 och 8 procent av fallen ha bidragit med något annat än pengar eller arbete. De som specificerat vad detta annat består i berättar framför allt om bidrag i form av förslag, idéer, kunskap och rådgivning samt material, maskinell utrustning och lokaler.

Nätverk

För att få en uppfattning om i vilken grad nätverk för samarbete påverkats av satsningen frågade vi om redan etablerade nätverk, nya nätverk eller en blandning använts dels i planering och initiering och dels i genomförandet av projekten.

De flesta uppger att man kombinerat redan etablerade och nya nätverk i planering/initiering respektive genomförande av projekten. Redan etablerade nätverk har använts i planeringen i en knapp tredjedel, och i genomförandet i en sjättedel av fallen. I endast en tiondel av fallen har helt nya nätverk använts i planeringen respektive 8 procent i genomförandet. Någon direkt följdfråga kring vilka parterna i dessa nya nätverk har varit ställdes inte. Eftersom det är relativt få som rapporterat om nya nätverk, och de som i öppna frågor mer konkret preciserat aktörerna är ännu färre, går det inte att dra slutsatser om eventuella mönster. Frågan om nya, kontra redan etablerade nätverk, är dock tätt förknippad med vilka som deltagit i vilka faser och på vilket sätt, samt med projektens relation till skolan.

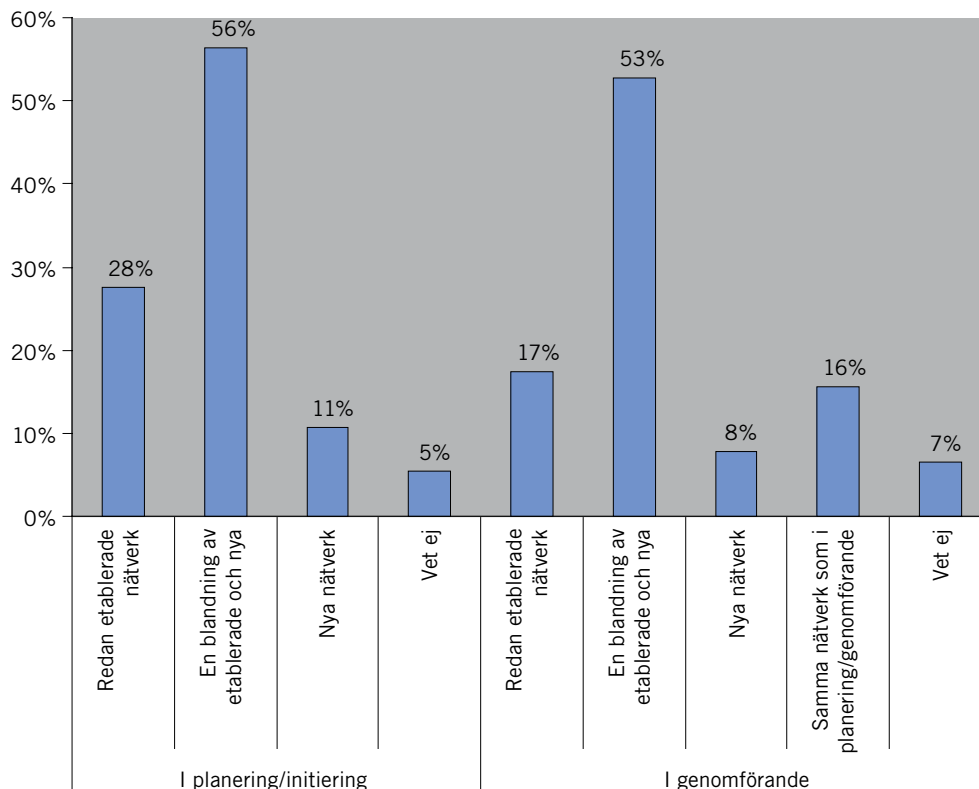
Det verkar finnas ett positivt samband mellan projekt med relevans för skolan och användningen av nya nätverk. Bland dem som svarat att redan etablerade nätverk använts vid planering och initiering har endast hälften uppgett att projektet har direkt anknytning till skolan. Bland dem som uppgett att nya nätverk använts har 72 procent uppgett att det finns en direkt koppling till skolans verksamhet. Andelen för totalgruppen är 65 procent. Möjligen speglar det att kopplingen mellan naturvårdsarbetet och skolans verksamhet är ny för många kommuner. Paradoxen att själva skolornas deltagande är lägre bland dessa senare projekt (där nya nätverk använts) samtidigt som fler rapporterar en direkt koppling till skolans verksamhet kan antagligen förklaras av att dessa skolanknutna projekt framför allt omfattar åtgärder som att färdigställa

infrastruktur av olika slag för skolor och andra att använda, att producera informationsmaterial, att tillhandahålla lärarhandledning eller -fortbildning och liknande. D v s åtgärder och aktiviteter som inte direkt utförs av eller i skolan.

Vi återkommer till en diskussion om involvering av olika former av nätverk när vi senare jämför olika grupper av projekt mellan storstads- och glesbygdslän, samt mellan de kommuner som i sitt län har speciella stiftelser eller föreningar som arbetar med naturvård (vilka vi valt att kalla CMONT-kommuner efter deras länsbeteckningar) och övriga kommuner.

Vidare framgår att de svar som rapporterar om helt nya nätverk oftare återfinns i övriga län och mer sällan i storstadslän och är betydligt mindre vanliga bland CMONT-kommunerna. Initiativtagare till de projekt som avses har i högre grad varit ideella organisationer (50 mot 34 procent) eller skola (16 mot 9 procent) och deltagandet från ideella föreningar rapporteras vara högre i alla faser och på alla sätt medan skolornas deltagande varit något lägre och kommunens betydligt lägre. Här kan vi alltså tydligt se att kommunen lämnat mer utrymme för ideella krafter. Om orsaken är ett ointresse eller en oförmåga från kommunens sida att vara mer aktiv, en medveten strategi att lyfta just underifrånperspektiv och gräsrotsinitiativ, eller om det speglar ovanligt drivande externa aktörer är inte möjligt att avgöra utifrån enkätmaterial.

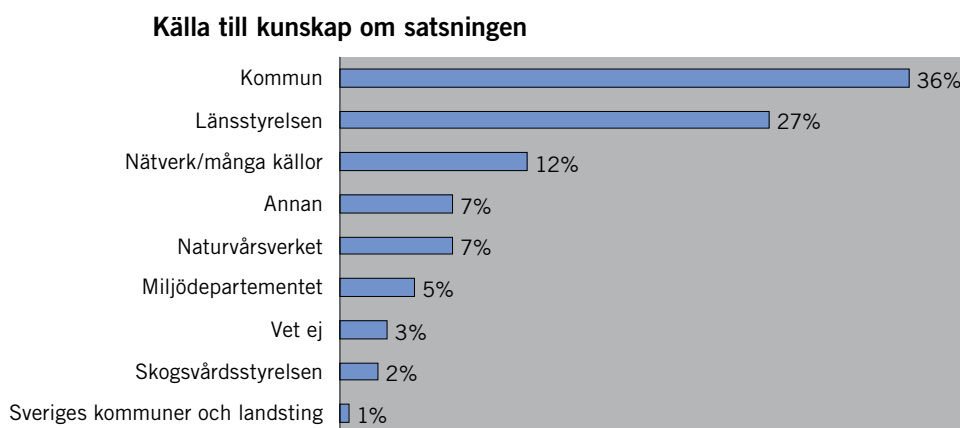
Nätverk som använts

De som svarat att redan etablerade nätverk använts är även de vanligare i övriga län och mindre vanliga bland CMONT-kommunerna. LIP-kommunerna är överrepresenterade medan ekokommunerna är något underrepresenterade. Initiativet har i högre grad kommit från kommunen och i lägre grad från skolan. Det breda deltagandet har också varit mindre i dessa projekt – det gäller för samtliga kommunexterna aktörer, faser och former för delaktighet. Framför allt är samverkansprojekten färre i den meningen att det är mindre vanligt att kommunen och ideella föreningar (den andra stora aktörsgruppen) båda är aktivt delaktiga i genomförandefasen. Jämförelsen ger alltså en splittrad bild, och man kan inte säga att CMONT-kommuner är mer aktiva än andra i frågor kring deltagande.

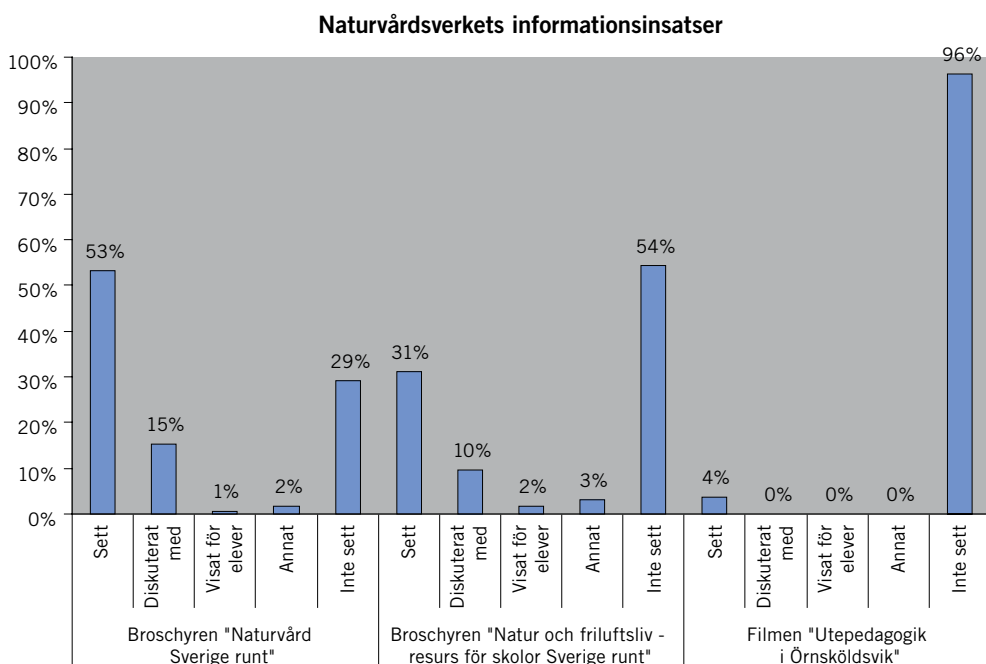
Naturvårdsverkets informationsinsatser

De flesta fick först information om den Lokala naturvårdssatsningens existens från kommunen eller från länsstyrelsen, följt av från nätverk/många källor. De som svarat att de fått information från 'annan' källa specificerar den som Upplandsstiftelsen, utskick, stadsdelsförvaltning, IEH, Naturskyddsföreningen, företrädare/kollega, tidning, regeringskrivelsen *En samlad naturvårdspolitik* eller informationssökning på internet. I tidigare utvärdering var Naturvårdsverket den näst vanligaste informationskällan vilket antagligen kan förklaras av att de svarande i den studien var uteslutande från kommunorganisationen som utgör den direkta målgruppen för Naturvårdsverkets informationsinsatser (Dahlgren och Eckerberg 2006, s. 13). I den nu aktuella studien representerar 37 procent av respondenterna andra organisationer än kommunen.

För det informationsmaterial som Naturvårdsverket producerat ställde vi specifika frågor om två broschyrer i enkäten; nämligen om *Naturvård Sverige runt* samt *Natur och friluftsliv – resurs för skolor Sverige runt*. Den förra presenterar två exempel per län på Lokala naturvårdsprojekt. Syftet var att

spegla den lokala prägeln på satsningen, synliggöra hela landets arbete och visa ansiktena bakom projekten. Målgruppen var lokala politiker, ideella föreningar samt projektägare. Broschyren distribuerades till alla fullmäktigeledamöter i landet och varje länsstyrelse fick ett antal för distribution. *Natur och friluftsliv – resurs för skolor Sverige runt* ger exempel på skolprojekt från olika stadier. Målgruppen var skolledare, pedagoger och skolpolitiker och broschyren spreds på Skolforum 2006 (Stockholmsmässan). Broschyren skickades också ut till alla grundskolor i landet, tillsammans med filmen *Utepedagogik modell Örnsköldsvik*.

Broschyren *Naturvård Sverige runt* har nått flest. Drygt hälften har sett broschyren och en sjuandedel har diskuterat den med kollegor. En knapp tredjedel uppger att de inte har sett den. Broschyren *Natur och friluftsliv – resurs för skolor Sverige runt* har nått färre. Drygt hälften av dem som besvarat frågan uppger att de inte sett broschyren, medan en tredjedel har sett den, en tiondel har diskuterat den med kollegor och 2 procent har visat den för elever. Nästan samtliga uppger att de inte har sett filmen *Utepedagogik modell Örnsköldsvik*. En person säger att hon visat informationsmaterialet för föreningar med aktiviteter för barn ute i naturen. Materialet distribuerades dock primärt till kommunerna och här har betydligt fler tagit del. Nära två tredjedelar av dem har sett *Naturvård Sverige runt* och en tredjedel *Natur och friluftsliv – resurs för skolor Sverige runt*. Bland dem som representerar skolan har nära hälften sett den senare. Annat material som använts inkluderar broschyrerna *300 000 nu eller senare*, *Sök stöd för lokala naturvårdsprojekt*

och *Naturen som kraftkälla*, trycksaker med inriktning på mångfald, skrifter av mer faktafokuserad karaktär som använts för information och i arbetet med personalfortbildning och elevgrupper samt olika naturguider.

Av dem som besvarat frågan deltog 38 procent i det regionala seminariet om lokala naturvårdsprojekt medan endast 2 procent deltog i de skolseminarier/skolforum som anordnades 2005 och 2006. 22 procent hade aktiviteter på den lokala naturvårdens dag i september vilka tog sig många olika former. Mest vanligt (43 procent) är att man anordnade guidade visningar eller vandringar av olika slag. Korvgrillning eller fika, liksom bildvisning, visningar av museer m.m. ingår också. Övriga aktiviteter inkluderar cykelbingo, handgrävning av torv, invigningar, småslöjd, håvning och snorkling samt akvarellmålning. Flera uppger att de istället för den lokala naturvårdens dag haft aktiviteter vid andra tillfällen som en egen dag, skogens dag, eller naturreservatens dag eller att de bara flyttat dagen på en älgjakt.

Övriga synpunkter

Sammanlagt 46 personer (27 procent) har lämnat övriga synpunkter. Majoriteten uttrycker tacksamhet och glädje över att satsningen har funnits (67 procent). Några exempel är:

”Jättebra för vårt fortsatta arbete!”

Ideell organisation

”Det har varit mycket givande och spännande att genomföra dessa projekt [...] Med upplevelser, upptäckter, undersökningar och utforskande når vi de fyra F:n: Fakta, förståelsen, färdigheterna och förtroendet. Det gör livet ännu mer värdefullt att leva!”

Stadsdelsförvaltning

”Flera kontaktnät har skapats under projektet och det är mycket värdefullt i det fortsatta arbetet med att stimulera lärare/pedagoger och allmänhet att vistas i naturen och lära sig mer om den. Efter projektets slut inrättades en ny tjänst som naturpedagog på Park och naturförvaltningen.”

Kommun

”En bra möjlighet som lett till en fantastisk satsning på vår landsbygd [...] Stort tack!”

Kommun

”...vi har startat naturskoleverksamhet som kommer att permanentas. Lärarna i kommunen har verkligen inspirerats [...]. Även andra former av utepedagogik (utematematik och uteengelska) har stimulerats. Vi är övertygade om att denna verksamhet positivt bidrar till den ökade måluppfyllelsen i kommunen.”

Kommun

”Projektet ger en mycket positiv samverkan mellan dagis – låg samt mellanskolan med lärare och föräldrar, + idrottsföreningen men även för alla i det här lilla samhället ca: 1 700 invånare...”

Kommun

”Vi har haft ett utmärkt samarbete med kommunens fritids- och naturkontor, liksom med skola, hembygdsförening och vår förening [...] I planering och genomförande har ett stort antal andra aktörer, såväl ideella som företag, medverkat.”

Ideell organisation

”Projektet har varit helt fantastiskt. Vi har genom projektet fått ännu bättre kontakt med kommunen, vi känner att vi bidragit...”

Ideell organisation

Några (11 procent) anser att frågorna kommer för tidigt då de är mitt uppe i genomförandet. Vissa (7 procent) uttrycker tveksamhet över att de är rätt person att besvara enkäten och lika många påpekar tekniska brister i enkäten eller tvetydigheter i frågornas konstruktion. 4 procent lyfter administrativa problem som svårigheter att koordinera ett stort antal deltagande aktörer och oklara riktlinjer kring rekvisering av medel.

Variation mellan grupper

Vi har under de olika temafrågorna ovan, där det varit relevant, diskuterat variationer i materialet som eventuellt kan kasta ljus över bakomliggande faktorer av betydelse. I det följande tar vi ett mer samlat grepp kring några grupperingar och betydelsen av de skillnader vi observerat.

Offentligt och privat

Den lokala naturvårdssatsningen är ett verktyg i en nationell naturvårdspolitik som bl a syftar till att fler ska engagera sig i den lokala naturvården. En bred samverkan mellan offentliga och privata aktörer på lokal nivå är ett sätt att sprida engagemanget. Ideella organisationer är den i särklass största gruppen privata aktörer i LONA. Företag finns representerade men är relativt sett sällsynta samarbetspartners. Här råder alltså i jämförelse med den ideella sektorn

det omvända förhållandet mellan LIP och LONA. Vinstdrivande företag kan inte få LONA-bidrag, men kunde få LIP-bidrag. Dessutom passade LIP:s profil näringslivet betydligt bättre.

Vi kan se att de svarande som representerar ideell förening i något högre utsträckning än genomsnittet har sin hemvist i kommuner som inte fått LIP- eller Klimpbidrag samt i kommuner som inte är ekokommuner⁶. De kommer också i högre grad från skogslän och övriga län och i betydligt lägre grad från storstadslän. De har framför allt fått kännedom om satsningen från kommun (57 procent), nätverk/flera källor (20 procent) och länsstyrelsen (10 procent). Den andel som tagit del av Naturvårdsverkets informationssatsningar är färre än i totalgruppen, vilket kan förklaras av att informationssatsningarna primärt varit inriktade mot kommunen och dess anställda. Projektens profil är där i högre grad kopplade till turism än genomsnittet (67 procent mot 53 procent) på delad andraplats med folkhälsa, något som kan ha samband med att projekten i lägre grad har direkt koppling till skola (50 procent mot 65 procent).

Där de svarande representerar ideell förening har också ideella föreningar varit initiativtagare i 72 procent av fallen medan kommun tagit initiativ i 15 procent och annan i 13 procent. Detta kan möjligtvis vara relaterat till att dessa projekt i högre grad har sin hemvist i skogslänen, där LONA har en stark koppling till landsbygdsutvecklingsfrågor med ett tydligt underifrån-perspektiv (Dahlgren och Eckerberg 2006, s. 23). Svaren från ideella organisationer rapporterar i något högre grad än genomsnittet att de har haft aktiviteter på den lokala naturvårdens dag (29 mot 22 procent).

Kommuner som fått LIP- eller Klimp-bidrag

En bakomliggande förklaring till hur LONA har fungerat på olika ställen kan vara om den aktuella kommunen tidigare fått LIP- eller Klimpbidrag. Vi vet t ex från andra studier att efterslänrare i miljö- och Agenda 21-arbetet i lägre utsträckning än andra kommuner blev beviljade LIP-pengar, samt att de negativa effekterna av avslag på LIP-ansökningar bedöms vara relativt långsiktiga vad avser intresset för hållbarhetsfrågor samt för tilltron till staten som aktör i lokal miljö- och hållbarhetspolitik (jmf. Berglund och Hanberger 2003; Forsberg 2005). Detta ger anledning att undersöka om kommuner som fått LIP- eller Klimp-bidrag har bättre förutsättningar för arbetet med de lokala naturvårdsbidragen, delvis på grund av en viss "bidragsvana" inom området ekologiskt hållbar utveckling i vid mening. Från Agenda 21-uppföljningar vet vi också att LIP-kommunernas Agenda 21-arbete är mer framgångsrikt, både ifråga om organisering, innehåll och genomslag (Dahlgren och Eckerberg 2005) och det är rimligt att anta att hur man arbetar med hållbarhetsfrågorna i vid mening har bäring även på hur arbetet med LONA sett ut. I tidigare LONA-utvärdering (Dahlgren och Eckerberg 2006) visade det sig bland

⁶ Ekokommuner är de som ingår i föreningen Sveriges ekokommuner SEKOM, se www.sekom.nu (68 kommuner 2007).

annat att de kommuner som aldrig fick LIP- eller Klimpbidrag var mindre aktiva i den Lokala naturvårdssatsningen och därmed riskerar klyftan mellan dem som drar nytta av olika satsningar till stöd för lokalt hållbarhetsarbete och dem som inte gör det att öka ytterligare. LONA nådde emellertid hela 90 procent av landets kommuner vilket innebär att merparten av de kommuner som aldrig fick LIP- eller Klimpbidrag ändå deltagit i den lokala naturvårdssatsningen.

Projekt i kommuner som vid något tillfälle fått LIP eller Klimp-bidrag (i fortsättningen kallade LIP-kommuner) är något överrepresenterade både i urvalet och bland de svarande. Totalt sett har 64 procent av landets kommuner fått LIP eller Klimp-bidrag medan 67 procent av de kommuner som är inblandade i de 283 projekten har det. Av de 283 projekten under rubriken Skola i databasen har 73 procent sin hemvist i en kommun som fått LIP eller Klimp-bidrag.

Sammansättningen på de svarande (utifrån organisation) följer genomsnittet ganska väl bland LIP-kommunerna – de ideella organisationerna utgör en något mindre andel med 26 procent mot 30 procent i totalgruppen. Geografiskt representerar svaren från LIP-kommunerna totalgruppen mycket väl och svaren från dessa kommuner följer det övergripande resultatet förutom mindre avvikelser på ett fåtal specifika frågor. Särskilt är det en något högre andel bland dem som uppger kommunen som källa till kunskap om satsningen, 41 procent mot 36 procent i totalgruppen. Den mest påtagliga skillnaden i jämförelse med totalgruppen är dock ideella organisationers deltagande i projekten, som i alla faser (planering, genomförande och rapportering) liksom i alla deltagandeformer (finansiering, samt ideellt respektive avlönat arbete) ligger 6–7 procentenheter under genomsnittet. Det är också något mer vanligt (40 procent jämfört med 37 procent) att initiativet till projektet kommit från kommunen och något mer ovanligt (30 procent jämfört med 34 procent) att det kommit från ideell förening. Dessa resultat stämmer väl överens med resultaten från den tidigare utvärderingen, nämligen att LIP-kommuner i första hand engagerat kommunorganisationen och till viss del lokala företag, men mer sällan ideella föreningar i verksamheten. Samma mönster går alltså igen även i LONA, även om engagemanget ideella föreningar har ökat betydligt jämfört med inom LIP.

Ekokommuner

De kommuner som ingår i nätverket Sveriges ekokommuner (SEKOM) är proportionellt representerade i materialet. De är något överrepresenterade bland de kommuner som fått utskick men inte bland dem som svarat. Sammansättningen på svaren (utifrån organisation) följer genomsnittet ganska väl – ideella organisationer utgör dock en något mindre andel (24 procent mot 30 procent i totalgruppen). Geografiskt avviker de svarande ekokommunerna något från totalgruppen på så sätt att kommuner i skogslänen är något underrepresenterade (32 procent mot 40 procent) och övriga län är något överrepresenterade (48 procent mot 39 procent).

Ekokommunerna avviker något mer än LIP-kommunerna från totalgruppen. Informationen om programmet har i högre grad kommit via nätverk/många källor och i mindre grad via kommunen och gruppen innehåller något fler projektledare. Projektens profil är mer inriktade på folkhälsa, kulturmiljö och övrigt och mindre på friluftsliv, tätortsnära och regional utveckling. Initiativen i projekten har i lägre grad kommit från kommun och ideella förening och i högre grad från skola och andra aktörer. Både kommunen själv, men framför allt ideella föreningar, har i lägre grad varit involverade i projektet än genomsnittet. Kommunen har finansierat i lägre grad och även bidragit med mindre arbetsinsats, liksom ideella föreningar. Andra myndigheter har bidragit med mer finansiering. De nätverk som använts i genomförandet har varit mer av en blandning av etablerade och nya. Alternativen för hur projektet har använts i skolarbetet har rangordnats likadant men projekten verkar ha använts mer än genomsnittet. Färre anser att det är för tidigt att tala om effekter eller att de inte vet och fler svarar att eleverna är oftare utomhus, att deras intresse ökat samt att den kombinerade undervisningen har ökat.

'CMONT-kommuner'

I den tidigare utvärderingen av den lokala naturvårdssatsningen (Dahlgren och Eckerberg 2006) nämnde vissa kommuner insatser av regionala organisationer (stiftelser eller föreningar) som på uppdrag av kommunerna arbetar med naturvårdsfrågor parallellt med länsstyrelsen. Då vi blev intresserade av vilken effekt en sådan organisation skulle kunna tänkas ha på arbetet analyserade vi svaren från kommuner i dessa län. I rapporten kallade vi dem för enkelhetens skull CMONT-kommuner (efter deras länsbeteckningar). Då dessa kommuners svar i den tidigare utvärderingen skiljde sig något från genomsnittet har vi gjort en motsvarande jämförelse här.

CMONT-kommunerna är något underrepresenterade i undersökningen (27 procent mot 37 procent bland landets kommuner), men har svarat i lika hög grad som de övriga i studien. Dessa svar visar att de i högre grad fått information direkt från Naturvårdsverket eller bredare nätverk/många källor än från länsstyrelserna men att färre av dem har deltagit i de regionala seminarierna än genomsnittet. Detta stämmer med resultaten från tidigare utvärdering och antyder att man här har en mer aktiv omvärldsbevakning av naturvårdsfrågorna. Initiativet till projekten har i betydligt lägre grad kommit från ideella föreningar (17 mot 34 procent) och i högre grad från annan aktör (28 mot 20 procent) samt från skola (17 mot 9 procent). I fallet med annan aktör utgörs nästan hela skillnaden av initiativ tagna av den regionala naturvårdsorganisationen. Andra myndigheter än kommunen har i betydligt lägre utsträckning deltagit i dessa projekt liksom är fallet för ideella föreningar, medan skolor och andra aktörer deltagit i högre grad. Man har i högre grad använt en blandning av gamla och nya nätverk och i lägre grad redan etablerade eller helt nya. Det kan eventuellt vara relaterat till att storstads länen är överrepresenterade i denna grupp och som vi sett så är både de som använt sig av helt nya nätverk och de som använt redan etablerade mer vanliga i övriga

län. Träffsäkerheten i inriktningen på skolprojekt är bättre, 74 procent (mot 65 procent) uppger att deras projekt har en direkt koppling till skolans verksamhet. Projekten har i högre grad använts för att stimulera kännedom om lokal natur- och kulturvård, för att stimulera ekologi- och helhetsperspektiv samt som pedagogiskt grepp i undervisningen, men i lägre utsträckning för att främja folkhälsa och annat. Avseende effekter så har fler från dessa kommuner svarat att det är för tidigt att säga, att elevernas intresse har ökat samt Annat; medan något färre uppger att elever är oftare utomhus. Möjligen kan det vara så att de naturvårdsstiftelser och -föreningar som varit aktiva i dessa kommuner har haft längre tid på sig att involvera skolorna i olika projekt för lärande om natur och miljö, och att det underlättar för dem att nå skolor i de lokala naturvårdsprojekten.

Stad och land

I den tidigare utvärderingen studerades skillnader mellan skogs- och storstadslän (Dahlgren och Eckerberg 2006, s. 23). Anledningen var dels att dessa grupper är överrepresenterade i vissa andra grupperingar (storstadslänen bland CMONT-kommunerna), dels att resultaten för ett av länen vi valde för uppföljande intervju visade sig avvika något från genomsnittet och vi ville kontrollera om dessa avvikelser var unika för länet eller del av en större grupp. Det visade sig då att skogslänen verkade ha en något annorlunda profil på sina LONA-projekt med en stark koppling till landsbygdsutveckling och med ett större deltagande av ideella krafter och ett lägre deltagande från kommunen. Mot denna bakgrund känns det relevant att göra motsvarande jämförelse i denna studie.

Bland de ursprungliga 283 projekten är kommuner i storstadslän underrepresenterade (25 mot 37 procent av landets kommuner), och bland de kommuner som svarat är de ytterligare något underrepresenterade (21 procent). Skogslän är något överrepresenterade i ursprungsgruppen (34 mot 29 procent) och ytterligare något bland de svarande (40 procent). Övriga län är något överrepresenterade både i den ursprungliga gruppen (41 mot 33 procent) och bland de kommuner som svarat (39 procent).

Svaren från storstadslänen avviker från totalgruppen på de flesta frågorna. Länsstyrelsen anses mindre viktig som källa till information om satsningen medan nätverk och Naturvårdsverket något mer viktiga. Det är möjligt att det är CMONT-kommunerna som slår igenom här. Svarande i storstadslänen har i högre grad sett de båda informationsbroschyrerna och de svarande är i högre grad projektledare för de projekt de svarar för (77 procent mot 62 procent). Profilen på projekten går mer mot kulturmiljö och tätortsnära natur och mindre mot turism och regional utveckling. Initiativ till projekten har i högre grad kommit från kommunen (52 procent mot 37 procent), skolan (16 procent mot 9 procent) och annan aktör (29 mot 20 procent), och mindre från ideell sektor (3 procent mot 34 procent). Kommunerna har också varit mer aktiva i planering och genomförande medan annan myndighet och ideella

organisationer varit mindre inblandade. Kommunerna har i högre grad deltagit med finansiering och avlönat arbete och skolan med avlönat arbete medan ideella organisationer och andra aktörer har deltagit mindre. Mönstret följer alltså CMONT-kommunernas, och det är tyvärr omöjligt att veta vad som är effekt av vad – av skillnader glesbygd/storstad respektive av förekomst av naturvårdsstiftelse/förening. Man kan dock konstatera att storstadskommuner torde ha betydligt mer egna resurser att sätta in jämfört med glesbygdskommuner, vilket bör slå igenom på kommunens grad av engagemang och avlönat arbete. Vi ser också att projekten i storstadskommuner i högre grad har en direkt koppling till skolans arbete (77 procent mot 65 procent) och verkar ha använts i skolarbetet mer och fått mer effekt. De har också i högre grad haft aktiviteter på den lokala naturvårdens dag som genomfördes första gången 2007.

Bilden från skogslänen är att de i högre grad än genomsnittet fått information via kommunen och Skogsstyrelsen. Fler har diskuterat informationsbroschyren *Naturvård Sverige runt* med andra. Färre har sett den andra broschyren (58 mot 54 procent). Något färre har också deltagit på det regionala seminariet (30 mot 37 procent). Gruppen innehåller också något färre projektledare (59 mot 62 procent). Projektens profiler är mer inriktade mot turism och regional utveckling och mindre mot tätortsnära natur och folkhälsa. Även i den tidigare utvärderingen fanns indikationer på att det i dessa län fanns en starkare koppling till landsbygdsutvecklingsfrågor och att man inte primärt såg det som en naturvårdsfråga. Initiativet till projekten har i högre grad kommit från ideella föreningar (45 mot 34 procent) och lägre grad från kommun och skola (32 mot 37 respektive 5 mot 9 procent). Kommunen har varit lite mer inblandad i rapporteringen men lite mindre i genomförandet, liksom skolan, medan andra myndigheter, ideella föreningar och andra aktörer varit mer aktiva överlag. Kommunen har i högre grad finansierat projekt, men i lägre grad bidragit med avlönat arbete. Andra myndigheter har i större utsträckning bidragit med finansiering och ideellt arbete, liksom även ideella föreningar och andra aktörer. Dessa mönster för deltagande kan också ha en koppling till landsbygdsutveckling, vilket diskuterats i den tidigare utvärderingen. Våra intervjuer indikerade då att potentialen till landsbygdsutveckling gav större incitament för ideellt deltagande och engagemang (Dahlgren och Eckerberg 2006, s. 23). Alternativen hur projekten har använts i skolan har rangordnats på samma sätt som i totalgruppen men de verkar ha använts mindre. Vad gäller effekterna så anser fler att det är för tidigt att säga, medan färre menar att det ökat elevernas intresse för friluftsliv (16 mot 30 procent) liksom att den kombinerade undervisningen ökat (14 mot 18 procent). Färre har också haft aktiviteter på Naturvårdens dag (13 mot 22 procent).

Övriga län (de som inte ingår i storstadslän och skogslän) följer i stort sett genomsnittet. De har dock i något mindre grad fått information från kommunen och i något högre grad från Naturvårdsverket. De har i högre grad sett broschyren *Naturvård Sverige runt* men mer sällan *Natur och friluftsliv – resurs för skolor Sverige runt*. Det är något färre projektledare i grup-

pen. Projektens profiler har mindre av turism, regional utveckling och areella näringar och mer av friluftsliv, folkhälsa och äldre/funktionshindrade. Andra myndigheter är mindre involverade överlag och skolan lite mer involverad i genomförande och rapportering. Kommunen har i lägre grad bidragit med finansiering, ideellt arbete och annat men något mer med avlönat arbete. Även skolan har bidragit med mer arbetstid medan det motsatta gäller för ideella föreningar. Andra aktörer har i högre grad deltagit med finansiering och arbetstid. Färre svarar att projektet har direkt koppling till skolans verksamhet (60 mot 65 procent). Alternativen för hur projektet använts i skolarbetet rangordnas på samma sätt men verkar ha använts mer överlag. Något fler har haft aktiviteter på Naturvårdens dag.

En sammanfattande analys och slutsatser från enkätundersökningen presenteras i kapitel 4. Först ska vi studera dessa frågor närmare i de fyra fallstudier som följer i nästa kapitel.

3 Fyra fallstudier

Det finns stora fördelar med att kombinera en bred enkätundersökning med fördjupande fallstudier för att kunna närmare analysera de förutsättningar och förhållanden som råder lokalt. Medan en enkätundersökning ger möjlighet att få en i stort sett heltäckande och bred bild kan fallstudier hjälpa till att förstå orsaker och samband. Samtidigt är vi medvetna om att fallstudier oftast är unika, åtminstone om man går in på detaljnivå. För att ändå kunna göra vissa generaliseringar från fallstudierna valdes dessa med omsorg efter vissa kriterier: det ska finnas ett långsiktigt perspektiv i satsningen; det ska finnas ett pedagogiskt fokus; målgruppen ska vara barn/ungdomar i olika åldrar; och de ska ha pågått under minst 18 månader så att det går att säga något om effekter. Helst ska projektet även innebära en samverkan med olika intressenter; ingå i ett större sammanhang, d v s samordnas med andra aktiviteter eller verksamheter; och slutligen representera en viss geografisk spridning samt olika biologiska värden. De fyra fallstudier som valdes fyllde dessa kriterier.

För varje fallstudie intervjuades mellan sex och femton personer och tillgänglig dokumentation kring projekten studerades. Metod och urval är mer utförligt beskrivna i bilaga. I det följande presenteras varje projekt för sig, med en inledande beskrivning av bakgrund och projektverksamhet, följt av en analys av projektets genomförande och dess möjliga effekter för lärande kring natur och miljö. Mer övergripande slutsatser och jämförelse mellan fallstudierna diskuteras vidare i kapitel 4, där även resultaten från enkätundersökningen ligger till grund för en sammanfattande analys.

Farsta Naturskola

Bakgrund

Stadsdelsförvaltningen i Farsta, Stockholm Stad, har under flera år velat etablera en naturskola i Farsta för att bedriva naturskoleverksamhet. Syftet med en sådan är att ge barn i förskola, skola och fritidsverksamhet möjlighet till ökad kunskap om natur, miljö och ekologi. År 2004 ansökte Kultur & Fritid vid Farsta Stadsdelsförvaltning om 895 000 kr i bidrag från den lokala naturvårdssatsningen via länsstyrelsen i Stockholms län, samt 925 000 kr från Stockholms stads kompetensfond till projektet ”Farsta Naturskola”. 1 820 000 kr beviljades samma år och det tvååriga projektet initierades i januari 2005 och avslutades 31 december 2006.

Två naturpedagoger projektanställdes för att bedriva verksamheten på heltid: En fritidsledare som arbetade vid parkleken Regnbågen och som redan tidigare i sitt arbete hade bedrivit utomhusverksamhet med olika miljö och naturteman med elever i området, samt en biolog. Efter LONA projektets slut fortsatte verksamheten vid Farsta naturskola under ett år (januari–december 2007) med medel från Kultur & Fritid inom Farsta stadsdelsförvaltning. Då

arbetade projektledaren (biologen) heltid med naturskoleverksamheten och den andre naturpedagogen 10 tim /vecka för naturskolan, samt 30 tim/vecka som Fritidsledare i parkleden Regnbågen.

Projektets verksamhet

Syftet med projektet ”Farsta Naturskola” är att ”två naturpedagoger ska leda verksamheten som omfattar framtagande av undervisningspaket, fortbildning med inriktning på natur och miljö för lärare, verksamhet för barn, elever och personal, samt uppbyggnad av egen administration för att driva verksamheten”. (Farsta stadsdelförvaltning 2007).

Projektet innefattar följande aktiviteter:

1. Iordningställande av lokal (vårtermin 2005)
2. Planering av verksamheten (vt 2005)
3. Inköp av material (vt 2005)
4. Utomhusverksamhet med ca 7 000 barn och ungdomar genomförs (2005–2006)
5. Utvärdering (vt 2007 efter att projektet avslutats)

Tillsammans började de två naturpedagogerna att inhämta kunskap om andra naturskolors verksamhet inom Stockholms län genom att besöka dem, samt genom kompletterande litteraturgenomgång. Utifrån dessa kunskaper och efter egna bedömningar utformade naturpedagogerna ett program för naturskoledagar med skolklasser som skulle påbörjas tidigt under den kommande höstterminen. Stor vikt lades vid att planera utomhusdagarna utifrån olika teman som klasslärarna skulle kunna välja bland. För att nå ut till alla för- och grundskolor i Farsta reste naturskolepersonalen runt bland skolorna och presenterade planerna för utomhusverksamheten. Med sig hade de en broschyr som informerade om Naturskolans verksamhet och programmet för höstterminens planerade uteaktiviteter. I första hand erbjöds en dag per termin och i mån av utrymme kunde de klasser som önskade få komma med på naturskoledagar också en andra gång. Besöken fick direkt positivt gehör på samtliga skolor. Hösten blev snabbt fullbokad, men vinterteman var inte riktigt lika populära bland klasslärarna. Många lärare var oroliga för att barnen inte skulle uppskatta utomhusverksamheten under vintermånaderna. De klasser som var intresserade av en andra utedag med Naturskolan under hösten kunde därmed få möjlighet att komma ut igen. För att prova om tematanken höll rent praktiskt, testade naturpedagogerna under temat ”småkryp i vatten” sitt upplägg på några ’pilotklasser’ vid närliggande skolor.

I enlighet med projektplanen inledde Farsta Naturskola under hösten 2005 naturskoledagar och öppen verksamhet vid parkleden Regnbågen för elever i förskoleklass upp till årskurs 6 i Farsta Strand. Från 2006 inbjöds även elever i de högre årskurserna att delta i Naturskolans verksamhet. Exempel på teman som berörts är fåglar, liv i sjön, höstmosaik, naturen på vintern, småkryp i skogsbacken, mm. Normalt träffade naturpedagogerna klasserna direkt

på plats ute i naturen där aktiviteterna skulle hållas. Efter en liten 'inspirationsstund' fick eleverna arbeta i grupper och utföra olika uppdrag med hjälp av Naturskolans material som lappar, håvar osv. Utformningen av utomhusverksamheten byggde på principen att barn inhämtar nya kunskaper och inspiration genom lek, personligt upptäckande och sinnesupplevelser. Inför verksamhetsåren 2006 och 2007 följde samma upplägg. En broschyr för samtliga teman distribuerades i för- och grundskolorna i stadsdelen men teman varierade något.

Analys av projektets genomförande

Planering och genomförande av projektet har skett utifrån dialog och samverkan mellan Farsta stadsdelsförvaltning, Farsta Naturskola och länsstyrelsen i Stockholms län. Under genomförandefasen har Naturskolan varit i kontakt med länsstyrelsen vid några spridda tillfällen: när Naturskolan ansökte om omfördelning av medel för att bygga lokalen och vid de tillfällen då Naturskolan har gjort utvärderingar och olika delårs- och årsrapporter som har skickats in. De intervjuade uppger att samarbetet med dessa instanser har fungerat utmärkt i alla avseenden. Därutöver samarbetade Naturskolan i tidigt skede med lokala föreningar såsom Farsta Naturvårn, Magelungens fiskeförening, Naturskyddsföreningens lokala krets, samt med andra naturskolor i länet. Dessa anses ha stöttat projektet med praktiska idéer under uppstarten, vilka också lett fram till att vissa idéer förankrades i den utomhuspedagogiska utformningen. Ett flertal intervjuade påpekar dock att Naturskolans verksamhet har vilat på de två projektanställda naturpedagogerna som varit mycket driftiga och entusiastiska i mötet med barnen.

Bland projektets utförare (Naturskolan och Farsta stadsdelsförvaltning) finns en bred samsyn kring projektets genomförande och resultat. Alla är i stort mycket nöjda med projektets upplägg, den pedagogiska verksamheten och resultatet utifrån de skolklasser som deltagit i verksamheten. Projektägarna anser att projektets syften har infriats på ett tillfredsställande sätt om man ser till de lärare och barn som har deltagit i Naturskolans verksamhet. Förutom vad som framkommit under möten med elever och lärare har uppföljning av verksamheten (enkätundersökning och genomgång av skriftliga kommentarer från elever och lärare) vittnat om detta.

Syftet med Naturskolan beskrivs i termer såsom *"i långa loppet att rädda den biologiska mångfalden"*, *"att få en känsla för naturen, att komma ut och inte vara osäkra"*, *"att lära dem att förstå att vi faktiskt är beroende av naturen"*, *"Om de är vana vid naturen och har något positivt med sig i bagaget, då vill man också värna om naturen i framtiden"*. Värdet av naturskoleverksamheten anses botten i barns bristande kontakt med naturen och kunskap om natur och miljö. Exempelvis nämns att *"det är väldigt många barn som inte har någon kontakt med naturen, trots att det finns mycket skog och ängar i närområdet"*, *"många barn rör sig på asfalt och tar sig bara mellan hemmet och skolan"* samt *"den begränsade förståelsen för oerhört enkla saker som att allt som kommer ut i naturen försvinner inte av sig självt utan kommer ut*

i sjöar och vattendrag och skräp försvinner inte bara av sig självt". En naturpedagog berättar om möten med barn som inte alls verkar ha vistats i naturen och erinrar sig bl a följande kommentar *"det var jätteroligt att vara ute i naturen. Men det är lite svårt att gå för det är ju så buckligt."* Naturpedagogen drar följaktligen slutsatsen att *"det speglar ganska väl alltså hur illa det är för vissa, inte för alla förstås men många."* Genom att tillvarata barns lek, upplevelse och upptäckarglädje anses projektet kunna förmedla insikt om och glädje över de biologiska värdena och djurliv i närområdet. Dessutom anges i många intervjuer hälsomässiga skäl till utomhusverksamheten, t ex: *"dagens skolelever rör sig faktiskt på tok för lite. De är i skolan hela dagarna och går hem och tittar på TV och sitter vid datorn. De måste få tillfälle att komma ut i skog och mark då och då"*.

Under intervjuerna med Naturskolan framkom det vid ett flertal tillfällen att behoven av Naturskolans utomhuspedagogiska verksamhet i Farsta anses väsentligt större än vad projektet har kunnat tillgodose i dess nuvarande utformning. Det bedöms vara idealiskt om Naturskolans verksamhet hade resulterat i massivt deltagande bland samtliga för- och grundskoleklasser i Farsta, och inte begränsats till de klasser vars lärare är genuint intresserade och engagerade i friluftsliv, miljö- och naturvårdsfrågor, vilket de bedömde ha varit fallet: *"Sedan är det så att de lärare som nappat, för det är ju de själva som väljer om de ska vara med (...) det blir i första hand de som har eget naturintresse. De andra har vi helt enkelt inte hört någonting ifrån"*. Det betonas att tanken med projektet hela tiden har varit att deltagandet ska bygga på frivillighet, och att Naturskolans utomhusverksamhet i princip har varit fullbokad under de två år som projektet pågick. Samtidigt bedömde projektgenomförarna att behoven av utomhuspedagogisk verksamhet är allra störst i just de klasser där lärarna inte är naturengagerade och miljömedvetna. Skolverket slår fast (1998) t ex att grunden för miljöarbetet inom förskolan är personalens inställning.

Det visar sig ha varit svårare att engagera de övre årskurserna i naturskoleaktiviteterna. Det finns ett stort intresse bland lärare och elever i förskolan upp till årskurs 6, men det är betydligt mer besvärligt att värva högstadielklasser till naturskoledagarna. Ett praktiskt problem som lyfts fram i det här avseendet är att det är många ämneslärare som berörs av naturskoledagar bland elever i årskurs 7–9, och det blir därmed svårt att samordna varje klassbesök med ett antal olika lärare. En person drar slutsatsen att *"det är svårt att via extern verksamhet få ut högstadielklasser, vilket alla naturskolor vittnar om"*. Därför har Naturskolan under de två gångna åren medvetet satsat på de skolor som varit intresserade att delta under naturskoledagarna, eftersom det funnits så stor efterfrågan bland de yngre årskurserna. Naturskolan har fortsatt att erbjuda utomhuspedagogik för högstadielklasser, men Naturskolan har inte ansträngt sig att få ut de äldre eleverna under senare delen av projektet. Det poängteras vidare att verksamheten är *"ett komplement till den ordinarie undervisningen, det står i läroplanen att de [eleverna] ska ha kännedom i de och de åldrarna. Teoretiskt missar man själva känslan för naturen. De [lärare]*

som inte kommer kanske inte förstår det här utan tänker att vi hinna inte med några extra aktiviteter, vi har så mycket i alla fall.”

Naturskolan har satsat på att ha naturskoleaktiviteter med klasser under en heldag ”för att eleverna ska komma över sin osäkerhet och ge sig tid till att slappna av och börja upptäcka saker.” Den initialt planerade utomhusverksamheten med 7 000 barn och ungdomar minskades till ca 5 000 barn eftersom det bedömdes viktigare att satsa på längre naturskoledagar, vilket betydde att naturskolepersonalen bara skulle hinna ta emot en klass per dag.

Både projektgenomförare och lärare tar upp de sociala förhållanden som råder i stadsdelen samt dess innebörd för naturskolans verksamhet. Första anses vara socioekonomiskt heterogent, med både villa- och radhusområden, och höghusområden. Socioekonomiska faktorer anses avspegla sig i vilka skolor som varit mest delaktiga i verksamheten. Socialt utsatta områden anses ha väsentligt lägre deltagande än skolor i övriga områden. Slutsatsen är att de förmodligen har ”så mycket andra svårigheter så de orkar inte hänga på sådan här verksamhet”.

Både lärare och naturpedagoger uttalar sig om elevernas kunskapsinhämtning och lärande i samband med naturskoleverksamheten. Ett exempel som tas upp flera gånger är att många barn klär sig väldigt dåligt inför utevistelsen och har t ex inte gummistövlar och regnkläder i regnigt väder. Några klasslärare och en naturpedagog upplever att många barn redan inför nästa tillfälle (senare under samma termin eller kommande termin) verkar ha insett att de måste klä sig utifrån väderförhållandena för att kunna uppskatta naturskoledagen. Många barn verkar också ha ett detaljerat minne från tidigare naturskoleträffar. Ofta berättar de om sinnesupplevelser från tidigare naturskoletillfällen som de deltagit vid kanske något år tillbaka i tiden. Även detta kan ses som ett tydligt tecken på att barn tar intryck av sinnesupplevelser i omvärlden och lärande uppstår. Utgångspunkten i utomhuspedagogiken är just att erbjuda verklighetsbaserade situationer där alla sinnen och intelligenser utnyttjas i lärandeprocessen.

På det generella planet tycker flera intervjuade att de märkt skillnad i många barns inställning till naturen, vanligtvis bland de elever som varit med vid flera naturskoletillfällen. Bland de vanligaste tecknen på ökad omsorg om naturen var att eleverna påtalar att man inte ska bryta av trädgrenar, riva upp mossa och inte kasta skräp. Många barn vill visa sig duktiga och få beröm om de t ex plockar upp skräp från marken och kommer med förmaningar till klasskamrater.

När det gäller förståelsen för den miljömässiga dimensionen av naturskolepedagogiken kan man enligt naturpedagogerna se en skillnad i fattningsförmåga hos barn i olika åldrar. I elva-tolvårsåldern kan naturpedagogerna diskutera på ett mer teoretiskt plan om orsak – verkan förhållanden såsom om nedbrytningsprocessen, och om långa tidsperspektiv. Det har fungerat väl att diskutera med barnen och låta dem resonera sig fram till svaren: ”Då har de själva fått komma på händelseförloppet, vi bara planterar tänkandet.(..) Vi

vill undvika att tala om att så här är det men vi ställer frågor så att de får fundera och komma på själva.”

Utvecklingskillnaderna till trots kan det många gånger vara lättare att arbeta med de mindre barnen: små barn är mer lekfulla och nyfikna av sig, hävdas det. De är ofta bättre klädda och har lättare att vänja sig vid främmande miljöer. Dessutom upplevs den sociala kontrollen i gruppen vara stark bland elever i årskurs 5–6. Det är svårare för elever i dessa årskurser att visa inför klasskamrater att de är intresserade av naturen. Men det finns också positiva aspekter av naturskoledagarna bland dessa åldrar: *”Det finns så mycket sociala hierarkier och du kanske är den där kaxiga ungen som är stökig och som är van att bli skälld på och bete sig i största allmänhet. (...) Men många gånger är det just de barnen som verkligen lyfter när det kommer ut. Helt plötsligt kan det vara de som är jätteduktiga.”* Med andra ord finns det sociala bieffekter som är positiva vid sidan av det mer påtalade kunskapsinhämtande syftet med naturskoleverksamheten.

Under hösten 2007 började Naturskolan ta ut en avgift för klassernas utevistelser med Naturskolan. I vissa fall upplevdes detta som att intresset därmed hade svalnat något, men det varierar utifrån på hur god ekonomi skolorna och lärarna har för sin verksamhet. Ibland har föräldrar valt att samla pengar till klasskassan för att deras barn ska kunna vara med på utedagarna. De föräldrar som kommer fram och pratar med Naturskolans pedagoger uttrycker ofta positiva kommentarer om att barnen är ute mycket.

Det allmänna omdömet bland lärarna, enligt Naturskolan, är: *”Väldigt positivt, det är över huvudtaget inga som varit missnöjda, men ibland har det kommit in tips. Och det har ju varit tanken också hela tiden att man ska kunna komma med kreativa kommentarer. Men alla är väldigt nöjda och tycker att det är viktig verksamhet speciellt i ett sånt här område som är så pass utsatt.”* Denna uppfattning överensstämmer väl med bilden som träder fram under intervjuer med kategorin lärare. Lärarna uttrycker ofta stor tillfredsställelse med Naturskolans verksamhet och den utomhuspedagogik som deras elever och de själva deltagit i. Lärarna anser att utevistelser är bra komplement till den ordinarie undervisningen. Under intervjuerna togs bl a upp den pedagogiska betydelsen av att barnen får *”uppleva med alla sinnen”, “lär(a) sig genom egna erfarenheter”; “få testa på saker och experimentera”, “vänja sig vid att vistas ute i naturen”* samt att *”rädslan för småkryp och sånt försvinner för varje gång”*. Samtliga intervjuade lärare hade antingen haft förberedande undervisning inför naturskoledagen och/eller uppföljning i klassrummet. Detta har visat sig vara ett bra komplement till de praktiska upplevelserna och innebär att eleverna ges möjlighet att bearbeta sina intryck och upplevelser. Samtliga lärare uttrycker också i positiva ordalag nyttan med att få hamna lite utanför fokus under utedagarna. *”Det fanns plötsligt möjlighet att studera vad som händer i gruppen, hur barnen kanske börjar prata och samarbeta med sådana som de inte alls umgås med på skolan”; “Jättebra och jätteskönt att få lite distans till den vanliga undervisningen. Det här var ju lika mycket utbildning för mig som för barnen”*.

Medan stödet och uppskattningen från stadsdelsförvaltningen, lärare, elever och föräldrar till elever i deltagande klasser i Farsta har varit mycket positivt, ser flera av de intervjuade mer bekymmersamt på omvärldens attityd till naturskoleverksamheten. *”Man vill ju att lärare och rektorer och politiker ska förstå att det här är inte en sådan där lyxverksamhet, en bonus och rolig utflykt bara. Alltså det är jätteroligt, men det är faktiskt en pedagogisk verksamhet som ingår i läroplanen och är en viktig del i barnens utveckling. Det är faktiskt sådant som de ska lära sig. (...) Och då vill man ju också att det ska ingå i en prioriterad verksamhet och inte hamna på ett undantag, som en lyxgrej som man måste prioritera bort när man får ont om pengar.”*

En uppföljande telefonintervju med en kontakt vid stadsdelsförvaltningen (januari 2008) avslöjar att projektet Farsta Naturskola fick avslag på sin ansökan om kommunalt stöd för att fortsätta bedriva sin verksamhet i kommunen under 2008. Orsaken är att Kultur & Fritid vid Farsta stadsdelsförvaltning tvingats göra besparingar motsvarande 3 miljoner kr för 2008, vilket i praktiken bl a innebär att 7.5 tjänster har dragits in samt att verksamheten vid parkleken Regnbågen är nedlagd. Kommunen har *”ålagt politikerna att plantera in idén om naturskola inom Utbildningsförvaltningen”*, men det är mycket osäkert om detta resulterar i någon uppföljande naturskoleverksamhet. En annan uppföljande telefonintervju (mars 2008) vittnar också om en annan bidragande orsak till nedläggningen. Under sommaren 2007 flyttades det administrativa ansvaret för grundskolan från stadsdelsförvaltningarna till Utbildningsförvaltningen vid Stockholms Stad. Därmed har Farsta stadsdelsförvaltning inte haft som prioritet att fortsätta stödja grundskolans naturskoleverksamhet i stadsdelen.

Naturskolan i dess ursprungliga regi är helt nedlagd sedan årsskiftet 2007–2008. Därmed har kommunen inte lyckats med förhoppningen *”...att Naturskolan efter 2006 ska bli en permanent verksamhet i Farsta stadsdelsförvaltning”*⁷ (Farsta stadsdelsförvaltning 2005). Detta visar på den verklighet som många LONA finansierade naturvårdsprojekt befinner sig i. Kommunens ekonomi samt konkurrens med annan kommunal verksamhet kan leda till att en pedagogiskt ändamålsenlig och omtyckt naturvårdssatsning som Farsta Naturskola tvingas läggas ned efter kort tid.

Uteklassrum i Biosfärsområde Kristianstads Vattenrike

Bakgrund

År 1989 initierades arbetet med Kristianstads Vattenrike av Kristianstads kommun i syfte att bevara de biologiska värdena i området och främja ett hållbart nyttjande av dem. 2001 blev området upptaget på Unescos lista som

⁷ Se http://www.stockholm.se/files/95400-95499/file_95486.pdf

ett internationellt biosfärområde där bevarande av biologisk mångfald och gynnande av social och ekonomisk utveckling samt lokal förankring står i fokus. Biosfärområdet omfattar Helgeåns avrinningsområde i Kristianstads kommun och de kustnära delarna av Hanöbukten. Centralt i området finns ett våtmarksområde längs Helge å som är 35 km långt och av internationellt skyddsvärde, s k Ramsarområde. Här finns många sällsynta växter och djur, ett välbevarat kulturlandskap med stora arealer inlandsstrandängar, samt ett av norra Europas största grundvattenmagasin. Parallellt med naturvård, miljöskydd och kulturmiljövård bedriver kommunen pedagogisk verksamhet i Biosfärområdet genom Kristianstads Naturskola. Naturskolans verksamhet riktar sig främst till pedagoger och elever inom kommunen.

I samverkan med Kristianstads Vattenrike har Naturskolan arbetat med en form av utomhuspedagogiskt verktyg, uteklassrum, vid det etablerade utemuseet Kanalhuset intill Helgeå, där besökande skolklasser i olika åldrar kan använda sig av Vägverkets 'gruslådor' med enkel håvningsutrustning samt pedagogiskt undersökningsmaterial och handledning kring vatten temat. Naturskolan har också anordnat utbildningar för lärare för att dessa ska kunna använda Kanalhuslådan på ett enkelt och ändamålsenligt sätt. Kanalhuslådan, med sitt tema 'Livet i vattnet' har visat sig vara en mycket väl fungerande verksamhet. I och med att intresset för och efterfrågan på nya uteklassrum har ökat successivt bland kommunens lärare, beslöt Naturskolan och kommunförvaltningen att ansöka om bidrag för etablering av fem nya uteklassrum, d v s fasta undervisningsplatser inom biosfärområdet, vilka ska underlätta för pedagoger och elever inom kommunen att besöka olika områden i och inspireras till att uppleva, upptäcka och undersöka dess biologiska och kulturhistoriska värden. Idén var att uppföra uteklassrummen i olika temaområden inom Biosfärområde Kristianstad Vattenrike, vilka sammanfaller med fem av Ekomuseets besöksplatser. Idén mynnade ut i en ansökan till länsstyrelsen i Skåne för genomförande av projektet *Uteklassrum i Biosfärområde Kristianstads Vattenrike*. Under våren och sommaren 2005 beviljades Kristianstads kommun 327 500 kronor från länsstyrelsen inom Naturvårdsverkets lokala naturvårdssatsning. Naturskolan är projektledare i utförandet av projektet. Projektmedlen finansierar 25% av en heltidstjänst vid Naturskolan. Projektet påbörjades under hösten 2005 och pågår till 31 juli 2008.

Projektets verksamhet

Syftet med projektet är att ”pedagoger och elever ska utveckla en medvetenhet kring natur- och miljörelaterade frågor, vilket gynnar utvecklingen mot ett ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbart samhälle, dels ur ett nationellt och internationellt perspektiv, och dels ur ett lokalt perspektiv, d v s inom Biosfärområde Kristianstads Vattenrike”. (Kristianstads kommun 2005). Under projektet har följande fem uteklassrum etablerats, vilka alla innefattar biologiska och/eller kulturhistoriska värden (anges inom parentes):

1. *Linnérundan*: (tätortsnära natur med våtmarker, vattenståndsvariationer, kulturhistoriska värden).
2. *Lillöborg* (medeltida borggruin med natur- och kulturhistoriska värden).
3. *Håslövs ängar* (strandängar, strandängsfåglar och vattenståndsvariationer där människans bruk av markerna står i fokus).
4. *Vramsån* (strömmande vattendrag, människans påverkan av Vramsån står i fokus).
5. *Balsberget* (kulturhistoriska, geologiska värden, produktionsskogar).

Inom ramen för projektet genomförs följande åtgärder vid uteklassrummen.⁸

- Införskaffande av en pedagogisk gruslåda med enkla arbetsredskap med varierande innehåll, som t ex lappar, burkar, håvar, stormkök, kartmaterial, bestämningsnycklar och utställningsblad, samt instruktioner till användande av utrustningen;
- Utformning av pedagogiskt innehåll och upplägg för respektive uteklassrum;
- 'Testning' av upplägg för respektive uteklassrum i lärar- och elevgrupper;
- Genomförande av utbildningar för pedagoger/elever kring respektive uteklassrum;
- Uppföljning av huruvida uteklassrummen används för avsett ändamål och i vilken omfattning de utnyttjas av pedagoger och elever från olika kategorier. Slutrapport sammanställs (våren 2008).

Till varje uteklassrum finns ett internetbaserat idé- och inspirationsmaterial med lärarhandledning, exempel på aktiviteter och uppgifter som inbjuder till undersökande arbetssätt. Här finns också förslag på för- och efterarbete och resursbank med länkar och litteraturtips. Materialet riktar sig till grund- och gymnasieskolor, vuxenutbildning samt högskolestuderande i Kristianstads kommun. Projektet har därtill marknadsförts via det elektroniska konferenssystemet First Class som når alla som arbetar inom förvaltningen. I viss utsträckning har för- och grundskolor i närliggande kommuner deltagit i uteklassrumsverksamheten även om tyngdpunkten har legat på att erbjuda pedagogisk vägledning och tillhandahållande av material, primärt bland Kristianstads kommuns skolor.

Redan i ett tidigt skede hade projektledaren kontakt med en del referenspersoner för att testa det framtagna materialet och det pedagogiska upplägget tillsammans med pedagoger och elever vid grundskolan och gymnasiet. Materialet och upplägget har modifierats och kompletterats utifrån utprövningarna. Därpå har de pedagogiska lådorna färdigställts, försetts med hänglås och placerats ut på respektive plats i Vattenriket. Projektledaren har också

⁸ http://www.kristianstad.se/templates_custom/Page___9556.aspx

anordnat utbildning med och handledning av lärare, samt utbildning med hela klasser och deras lärare. Efter färdigställande av material har naturskolan dessutom erbjudit 2 till 3 timmars obligatoriska 'körkortslektioner' med lärargrupper (från 4–5 st upp till ca 30 st i varje) innan lärarna och deras klasser själva får tillgång till uteklassrummen. De kan boka lådorna via First Class och få nycklar skickade till sig inför besöket. Vid önskemål kan projektledaren närvara vid uteklassrummen även efter att lärare har genomgått utbildningen.

Analys av projektets genomförande

Projektet är ett resultat av Naturskolans tidigare erfarenheter med uteklassrummet Kanalhuset, samt en tydlig efterfrågan bland lärare och elever på flera pedagogiska lådor vid olika naturområden i Vattenriket. Både planerings- och genomförandefaserna har byggt på dialog mellan länsstyrelsen, Kristianstads kommunförvaltning och Naturskolan. Enligt uppgifter har samarbetet fungerat utmärkt i alla skeden.

Naturskolans ordinarie verksamhet och driftskostnader är fullt finansierade av Kristianstads kommun och projektet samverkar med andra naturvårdssatsningar inom Vattenriket. Därmed har projektmedlen kunnat användas långt utöver planering och uppförande av uteklassrummen. Tonvikten i projektet har lagts vid att bedriva en välbeprövad, pedagogisk utomhusverksamhet som erbjuds pedagogiska verksamheter i kommunen samt i begränsad utsträckning närliggande kommuner. Inom ramen för projektet har hittills (februari 2008) över 1 000 elever och drygt 300 lärare deltagit i utomhusverksamheten. Teoretiskt sett tyder detta på ett pedagogiskt ändamålsenligt nyttjande av LONA-bidraget.

Den initiala, positiva bild som framkommer ovan bekräftas i den kvalitativa djupstudien av projektet *Uteklassrum i Biosfärsområde Kristianstads Vattenrike*. Intervjuerna vittnar om bred samsyn kring projektets upplägg och genomförande. Samtliga respondenter anser att miljö- och hälsomässiga samt sociala skäl ligger till grund för projektets verksamhet. Det övergripande syftet beskrivs i termer såsom *"att få ut lärare och elever i Vattenriket och upptäcka området"*, *"att få komma ut i naturen i närområdet"*, *"att göra elever medvetna om vad som finns i vår närmiljö"*, *"det är inte bara kunskapsbiten utan också att erbjuda platser att vara på och få utveckla känslor för ställena. Så det är sinnesstämningar och bildintryck också"*.

Samtliga intervjuade uppger att projektets syften har infriats. Uteklassrumsverksamheten anses ha en positiv inverkan på hälsa och välbefinnande såväl som på kunskapsutveckling och ökat intresse för naturen, exv. *"det är en väldig tillgång för oss lärare"*; *"det är väldigt lärorikt och inspirerande både för eleverna och oss"*; *"det är ett fantastiskt material i det"*, *"det är lätt för oss pedagoger att ta till sig och hämta informationen i förväg"*; *"det är enkelt att sätta sig in i det"*. Likaså uttrycks den sociala dimensionen av projektet i positiva ordalag, t ex: *'Barn som kanske inte utmärker sig så mycket i klassrummet och inte vill synas där kan plötsligt blomma ut när vi kommer ut i naturen"*; *"De som kanske inte är så bra på att läsa och skriva*

visar sig plötsligt vara jätteduktiga på att orientera sig ute i naturen”; ”Det var väldigt intressant att se att den här eleven plötsligt funkade tillsammans med den här gruppen, det skulle aldrig ha funkade i klassrummet”.

Som illustreras i några kommentarer ovan finns det också praktiska aspekter på lärarnas positiva inställning till uteklassrummen. Lärarna behöver inte ägna tid åt planering inför utevistelsen och det finns ett välbeprövat pedagogiskt upplägg och tidsram för dagen. Genom projektet får lärarna tips och idéer om hur man kan planera och genomföra uteklassrumsvistelsen på ett så roligt, inspirerande och lekfullt sätt som möjligt. Dessutom pekar flera lärare på nyttan med att skolklasserna slipper bära med sig nödvändig utrustning från skolan. Det finns enligt samtliga lärare inte tillräckligt med utrustning och material på skolorna och inte heller medel att införskaffa detta. En praktisk svårighet som nämns av några lärare är att ta sig till uteklassrummen, speciellt de som ligger långt från skolan. Det tar ofta lång tid för klassen att promenera och åka buss och innebär stora kostnader för skolan: *”Problemet är busskostnaderna tycker jag. Det har ju inte direkt med projektet att göra, men det kan ju vara en broms för att de [uteklassrummen] inte kan användas så mycket för vi får betala ganska mycket när vi ska ut. När vi gör en tur till Vramsån landar det på 600–700 kr per tillfälle. ’har ni råd att åka så mycket’ säger andra lärare när vi berättar att vi varit iväg.”*

Lärarna uttalar sig också om elevernas reaktioner under och efter uteklassrumsvistelserna. Fler lärare upplever att eleverna vid senare tillfällen har reflekterat över sina upplevelser under uteklassrumsbesöken: *”Många gånger blir det så att de återkopplar till tidigare tillfällen de varit ute. Och det är ju något som är så tydligt, man är ute på plats och man gör något praktiskt med kroppen och man är där med alla sinnen. Så då har man så lätt till att relatera till det senare”; ”Det är en av fördelarna att jobba ute, det är ju en verklig situation så det gör att man lätt kan minnas sedan. Man har många sådana praktiska saker att hänga upp saker och ting på och då är de lättare att relatera till det senare”.*

De tillfrågade lärarna fick också svara på huruvida de har sett tecken på att lärande uppstått som följd av klasselevernas deltagande i uteklassrumsverksamheten. I det avseendet upplever flera lärare att barnen inför ett återbesök vid uteklassrummet eller något annat uteklassrum tenderar att klä sig bättre. Deras erfarenhet är också att många barn berättar om sina upplevelser, t ex djur och växter de såg vid tidigare uteklassrumstillfälle både i klassrummet och under senare utevistelser. En del elever, menar de, vill vara duktiga och visa att de värnar om naturen, t ex genom att hävda inför klassen att man inte ska riva upp mossa och bryta av grenar i naturen. Flera lärare understryker dock att det är svårt att avgöra om barnens iakttagelser och beteenden kan ses som tecken på lärande, ökat engagemang för naturen, och beteendeförändring på längre sikt. Några lärare menar att det krävs mer än naturpedagogiskt arbete i skolan för att påverka barn i riktning mot ökad kunskap och omsorg om naturen och barn påverkas i hög grad av händelser och relationer under sin fritid. Men uteklassrummen anses vara en bra inspirationskälla och viktigt

komplement till den teoretiska natur- och miljökunskapsundervisningen som skolan har att erbjuda.

Flera lärare hävdar att projektet har haft en betydelsefull roll för deras egen kunskapsinhämtning och inspiration, vilket illustreras i följande kommentarer: *”jag [matte-NO lärare] var egentligen den av oss som var lite skeptisk, jag tyckte att men jag kan ju redan det här. Men i slutändan visade det sig att jag nog tyckte det var mest givande av oss alla. Jag fick massa nya idéer och så”; ”det var lärorikt för mig att se hur man kan leka in kunskap om naturen på så många olika och roliga sätt.”* Detta överensstämmer med Naturskolans egna erfarenheter av responsen från lärare. Det vittnar bl a en del enkätsvar som naturskolan har fått: *”Vi använde webbsidan som förberedelser. Jättebra arbetsuppgifter. Dessutom fick man chans att se vad som finns i ån. Praktiskt att kunna sitta hemma och förbereda. (...) Eleverna tyckte det var en jättetrevlig dag och det var många som pratade om det långt efteråt. Även föräldrar tyckte det var positivt sätt att arbeta på.”* *”Det är ju genom lekar på det här sättet som barn får ny kunskap, det är naturligt sätt att lära för dem.”*

Från naturskolans perspektiv har samverkan med lärare och elever fungerat väl under projektets gång. Det har funnits en tät dialog med lärarna, framförallt under utformningen av uteklassrummen. Naturskolan har mötts av många positiva kommentarer och har också fått konstruktiva idéer om hur den bör anpassa uteklassrummen och den pedagogiska utformningen till elevernas specifika behov.

Deltagandet har varit tämligen högt vid de flesta uteklassrummen sedan projektet initierades. Verksamheten är inte tvingande utan utgår ifrån lärarnas intresse att delta i uteklassrumsverksamheten. Från projektets sida upplevs det däremot som en generell utmaning att nå de lärare och klasser som naturskolan inte når i sitt dagliga arbete och detta anses ha framkommit tydligt under genomförandet av uteklassrumsverksamheten. Det understryks dock att det inte har varit avsikten inom ramen för projektet att söka upp de som inte visat sig intresserade av projektet. Naturskolans personal har dock haft diskussioner om att besöka skolor som de inte har arbetat med *”(...) för att öga mot öga ge dem information om hur vi kan hjälpa dem i arbetet kring hållbar utveckling.”*

Naturskolan vittnar också om att det i vissa fall kan vara svårt att samordna uteklassrumsvistelserna mellan klasser, då lärarnas önskemål om tillgång till uteklassrummen krockar emellanåt. Enligt uppgifter har det dock fungerat bra att lösa sådana praktiska problem.

De lärare som har fått respons av föräldrar till elever som deltagit i uteklassrumsaktiviteterna, upplever att föräldrarna är mycket positiva till att deras barn får vistas i, och lära om, naturen under skoltid. Samtliga lärare tycker att det finns för lite utrymme till friluftsliv och praktisk naturorienterad pedagogiskt arbete inom ramen för den vanliga skolundervisningen. På mer specifik nivå förefaller det som om intresset för och kunskap om naturen varierar kraftigt bland för- och grundskolelever. De skolelever som är mer

skeptiska till deltagande i uteklassrumsverksamheten tenderar att vara de som är ovana att röra sig i naturen och de är ofta dåligt utrustade för friluftsliv (t ex saknas regnkläder och stövlar i regnigt väder). Det upplevs också att elever som bor på landsbygden är betydligt mer vana än stadsbarnen att vistas i naturen. Uteklassrummen upplevs dock vara ett effektivt sätt att nå även mindre intresserade och erfarna barn.

De intervjuade är i stort överens om att den pågående verksamheten inom Biosfärsområde Kristianstads Vattenrike har ökat allmänhetens intresse för naturen i och runt staden. Naturskolan upplever att detta har bidragit till positiv utveckling från projektets sida: *"Hade vi inte haft biosfärsområdet hade vi inte kunnat göra det här projektet på samma sätt. Det finns mycket uppbyggd information och kunskap och kontakter som vi har utgått ifrån."* Både naturskolan och lärare menar att det finns en växande insikt om stadens sårbarhet inför översvämningar i detta låglänta område som är omgärdat av hav, insjöar och vattendrag. Det förekommer reportage och artiklar i radio och tidningar som antas ha inverkan på insikten om miljöhoten. Samtidigt har kommunens Vattenrikeverksamhet bidragit till ökad insikt om den biologiska mångfalden i biosfärområdet. Flera intervjuade upplever att det sannolikt har bidragit till ett lokalt samhällsengagemang för miljöfrågorna, så också bland skolorna. Det nämndes bl a att det finns många skolor med Grön flagg-certifiering i Kristianstads kommun. Detta tyder på att ett projekt som *Uteklassrum i Biosfärsområde Kristianstads Vattenrike* inte 'lever sitt eget liv' oberoende av omvärlden, utan i hög grad påverkas – på gott och ont – av det sammanhang det verkar inom. Klart står att uteklassrumsprojektet har dragit stor nytta av att verka inom biosfärsområdet Kristianstads vattenrike.

Fr o m hösten 2008 är uteklassrumsverksamheten självgående såvida lärare inte har specifika önskemål om deltagande av naturskolan. Lärarna får fortsättningsvis boka lådorna på egen hand via First Class-systemet. Naturskolan kommer inte att ta ut avgift för bokningen av lådorna och användningen av uteklassrummen. All utrustning och pedagogiskt material finns på plats i uteklassrummen, och det finns ett väl fungerande system med First Class-baserad bokning och för allmänheten tillgänglig information på hemsidan.⁹ Projektledaren har en heltidanställning inom kommunen, med 25% finansiering genom de lokala naturvårdsbidragen. Även efter projektets slut under sommaren 2008 bedömer naturskolan kunna fortsätta handleda lärare, underhålla de pedagogiska lådorna samt handhålla med nycklar inom ramen för ordinarie verksamhet. Det finns därmed ingen större oro över att uteklassrumsverksamheten går i graven i och med att projektet avslutas 30 juli 2008. Vad som sker på längre sikt beror förstås på om Kristianstads kommun fortsätter att finansiera naturskolans ordinarie verksamhet. Under rådande omständigheter får dock *Uteklassrum i Biosfärsområde Kristianstads*

⁹ Se <http://www.buf.kristianstad.se/KICK/not/uteklassrum/index.shtml>.

Vattenrike betraktas som en viktig del i en övergripande, långsiktig och väl integrerad satsning på miljö- och naturvård i Kristianstads kommun.

Lärande verksamhet vid Naturum i Västervik

Bakgrund

Västerviks kommun är en skärgårdskommun med närmare 5 000 öar. Tillsammans med Stiftelsen Västerviks museum har kommunen under många år diskuterat behovet av en utåtriktad utbildningsverksamhet för att ge kommuninvånare samt närliggande kommuner ökade kunskaper om situationen i Östersjön och skärgården i Tjust, såväl om dess höga naturvärden som de hotande miljöproblemen. Diskussionerna landade i beslutet att upprätta ett naturum vid Västerviks museum vid Kulbacken, och samtidigt genomföra en restaurering av museet. Detta naturum var tänkt att fungera som en portal in till de biologiska värdena kring skärgården. Redan 1993 togs det ett beslut i kommunen att undersöka möjligheterna att anlägga ett naturum någonstans i kommunen, t e x vid Oljemagasinet eller Gränsö slott.

Efter en lång utredning beslutades att kommunen skulle åtgärda Västerviks museum och samtidigt anlägga ett naturum i museet kring temat kust, hav och skärgård. Det låg på en bra naturnära plats vid Gamlebyviken och det är lätt att gå ner till vattnet och ta sig med båt ut i Tjust skärgård. Kommunen och museet såg fördelar med att integrera den planerade lärande verksamheten med museets verksamhet, framförallt på grund av förväntade kostnadsbesparingar genom att ha gemensam marknadsföring, lansering av verksamheten, personal, larmbevakning, gemensamma lokaler, driftskostnader och dessutom möjlighet att hålla verksamheten öppen året runt (vilket inte alla naturum i Sverige har). Efter en lång process lyckades kommunen och museet få till stånd samfinansiering mellan en rad organisationer, föreningar och kommunala förvaltningar där de största bidragen var Västerviks kommun (6 miljoner kr) och EU (2 miljoner) den totala kostnaden uppgick till drygt 10 miljoner. Västerviks kommun står för huvuddelen av egeninsatsen.

Kommunen och museet beslutade att satsa på utåtriktad pedagogisk verksamhet för främst målgruppen barn och ungdomar i syfte att öka medvetenheten och engagemanget för havet, kusten och skärgården. Genom barnen förväntades också projektet nå föräldrarna. Utbildningsverksamheten skulle knytas till naturumet vilket skulle stå klart sommaren 2006. För att finansiera den planerade verksamheten sökte Västerviks kommun under 2006 om 390 000 kr från länsstyrelsen (LONA) i Kalmar för ett kommunalt naturvårdsprojekt, *Lärande verksamhet vid Naturum Västervik*. Under maj 2006 beviljade länsstyrelsen i Kalmar projektet inom ramen för länets medel från Naturvårdsverket. Ett tillägg på 10 200 kr kom från länsstyrelsen sommaren 2007. Projektet har kompletterats med stöd till en verksamhet som är riktad mot allmänheten och den delen av projektet har finansierats av Leader+

Kustlandet (160 000 kr). Projektet avslutades i december 2007. Det genomförs i samverkan mellan Västerviks museum, barn- och utbildningsförvaltningen och kommunens skolor samt Leader Kustlandet. Stiftelsen Västerviks museum är ansvarig för projektets genomförande. Projektets ägare är Västerviks kommun genom miljö- och byggnadskontoret. Barn- och utbildningskontoret bidrar med finansiering genom eget arbete. Naturumet är genomförare av projektet. Projektet inleddes under invigningen av naturumet i juni 2006.

Projektets verksamhet

Projektet har som mål att öka intresset hos framför allt barn och ungdomar för situationen i Östersjön och skärgården i Tjust. Det innehåller tre delprojekt som hänger samman i en helhet:

- Grundläggande naturutbildning för personal vid Västerviks museum och filialerna i Loftahammar och Blankaholm
- Vattenskola för skolklasser
- Vattenskola för barngrupper och allmänhet

Medlen täcker in inköp av utrustning, och betalning till fältarbetet inklusive totalt fem deltids- och/eller tillfälligt anställda dykarinstruktörer, ekologer och pedagoger. Idén om vattenskola är delvis hämtad från vattenskolan i Malmö och från snorklingsinstruktörens tidigare arbete i Thailand. Till skillnad mot verksamheten i Malmö bestämdes det att vattenskolan i Västervik skulle bli en mobil verksamhet: *”vi tyckte det var mer pedagogiskt att vi besökte deras lokala havsvik där de bor och går i skolan. Det är viktigt att de får känna en direkt koppling och får direkt kontakt med havet där de befinner sig.”*

Innan vattenskoleverksamheten startade 2006 deltog några projektanställda vid ett möte vid barn- och utbildningsnämnden under våren 2006, där kommundienstämman och lärare fick information om den planerade vattenskoleverksamheten som skulle initieras under den kommande hösten. Intresserade lärare fick också möjlighet att anmäla sitt deltagande i vattenskolan tillsammans med sina klasser inför den kommande höstterminen. Under mötet blev tio av de sammanlagt 30 dagarna som erbjöds under tidig hösttermin fullbokade, och en vecka innan läsårets början bokades de övriga 20 dagarna.

Projektet marknadsförs främst via kommunens skolors intranät First Class. Lärarna kan själva gå in i systemet och se vilka dagar som inte är bokade, och kan sedan kontakta vattenskolan för att göra en bokning. På så sätt får vattenskolepersonalen en möjlighet att föra dialog med lärarna och både ge praktisk information samt få information om omtyckta platser där vattenskolan kan bedriva sin verksamhet. Målet är att samtliga klasser i kommunens skolor ska få komma under en dag eftersom det inom ramen för projektbudgeten inte finns möjlighet att erbjuda återbesök med undantag för träningskolan. Dessutom är antalet möjliga vattenskoledagar per läsår begränsade i och med att verksamheten är säsongsbunden.

Inför varje klassbesök samtalar Vattenskolan med läraren och går igenom schemat för vattenskolebesöket samt praktiska detaljer t ex kläder, matsäck. De ger också tips på pedagogiska utomhusövningar såsom trädteckning, utematematik, naturbingo och interaktiva diskussioner som lärarna får hålla i runt stranden, så att barnen som väntar på att få komma i vattnet också engageras på ett så stimulerande och pedagogiskt sätt som möjligt. Vattenskolan uppmuntrar också lärarna att ha uppföljning i klassen efter själva vattenskole-dagen. Lärarna kan vidare få tips på litteratur att läsa och använda i klas-serna. Sedan besöker Vattenskolan eleverna i klassrummet där de visar en undervattensfilm (en längre filmatiserad teorilektion om livet i havet) och berättar om Tjust skärgård och Östersjön.

Vattenskoledagen består av både snorklingspass med instruktör och håv-ningspass med en annan instruktör (biolog och/eller pedagog). Upplägget bygger också på att klasslärarna deltar aktivt i utomhusundervisning genom olika övningar, t ex naturmatematik och naturbingo. Det är genomgående samma tema som används i undervisningen men vattenskolan anpassar det pedagogiska upplägget och övningarna till barnens åldrar. Vattenskolan höll igång verksamheten under september och första veckan i oktober 2006. Den började igen i maj 2007 och har fortsatt till mitten av september 2007. Sammanlagt har ca 1 400–1 500 barn deltagit i Vattenskolan.

Analys av projektets genomförande

Projektet bygger på en mångårig samverkan mellan Västerviks kommun och Stiftelsen Västerviks museum. Projektet är väl förankrat i naturumsverksamheten vid Västerviks museum. Samtliga tillfrågade projektägare är mycket nöjda med den integrerade verksamheten och organisationen. Naturumet ses som en väsentlig portal till naturen runt och i Östersjön: *”utan verksamhet som denna är museet inget mer än en fyrkantig låda. Däremot kan vi marknadsföra och synliggöra projektet genom det men det viktiga är ju själva verksamheten som vi bedriver”*. Några projektutförare menar att just kopplingen till naturumet är avgörande för att projektet har blivit en lyckad satsning. Från några projektanställdas perspektiv uppges att projektet har haft nytta av naturumet på olika sätt: som ett lager där all utrustning kan förvaras, som en kompletterande besöksanläggning där människor kan ta del av information om och sinnesupplevelser kring livet i skärgården, fåglar, hällar osv som vattenskolan inte förmedlar: *”barnen kan få helhetsbild hur allt hänger ihop, de kan titta på film i salen och det är en allmänt trevlig utflyktsplats”*. Andra fördelar är att naturumet är ett känt varumärke runt om i Sverige och ger en möjlighet att nå ut till en bredare publik. Naturumet fungerar också som redskap för kontakter med vissa samhällsgrupper. Som exempel anges naturumsträffar vilka har sått frön till begynnande samverkan med andra naturum som också är intresserade av att initiera liknande pedagogisk verksamhet i andra delar av Sverige.

Genom framförallt barn- och utbildningsförvaltningen och miljö- och byggnadskontoret har kommunen varit engagerad i planering, ansöknings-

förfarande och rapportering av projektet. Barn- och utbildningsförvaltningen utgör också en länk mellan projektet och målgrupperna lärare och elever. Däremot uppges det att kommunen inte har kunnat ge något betydande finansiellt stöd till den lärande verksamheten. Det upplevs också finnas många andra pågående naturvårdsprojekt i kommunen som den lärande verksamheten vid naturum Västervik anknyter till, där bl a lokala intresseföreningar och lokala entreprenörer inom turismnäringen är delaktiga. Därutöver har verksamheten fått positiv uppmärksamhet med flera artiklar i lokala media.

En naturlig tolkning utifrån dessa omvärldsförhållanden är att det finns en bred, etablerad verksamhet kring, och ett stort stöd och engagemang inom kommunpolitik, förvaltning och samhälle för projektet. Med tämligen små medel (800 400 kr, varav 400 200 kr ifrån LONA), har den utåtriktade pedagogiska verksamheten nått 1 400–1 500 skolelever samt en bredare allmänhet, och öppnat dörren för en framtida samverkan med annan pedagogisk verksamhet förlagda vid naturum runtom i Sverige. En analys av intervjuer med en rad projektutförare samt lärare förstärker bilden av en lyckad naturvårdssatsning.

Syftet med projektet uppges bl a vara: ”att ge kunskap till den uppväxande generationen om hur det ser ut under havsytan, och om samspelet i naturen och ekologin kring vattenfrågor”; ”att så många som möjligt ska få lära sig så mycket som möjligt och få en närkontakt och relation till Östersjön”; ”att barnen ska bli medvetna om miljön och få upptäcka vår fantastiskt fina kust och hav, plus att det är en kul grej för dem.” Samtliga intervjuade uppger att projektet har uppfyllt deras önskemål. Det finns över huvudtaget inga invändningar vare sig från projektägare eller lärare på projektets utformning eller genomförande.

Vattenskolepersonalen berättar att de har fått positivt gehör från kommunens skolor och allmänheten. Deltagandet i den lärande vattenskoleverksamheten har varit mycket stort under alla tre säsonger (ht 2006, vt 2007, ht 2007). Projektet har nått ut till de flesta klasser och därmed har barn i alla åldrar deltagit i vattenskolan, från förskoleklass upp till gymnasienivå. De projektanställda anser att naturpedagogiken och övningarna med lätthet kan anpassas till olika åldersgrupper och också särskolebarn, på ett ändamålsenligt sätt: ”*för de äldre barnen blir det mer tankeväckande, för de små barnen är det mer upplevelsebiten*”; ”*med förskolorna kan man prata om och visa vilka olika växter och djur som finns i havet; tångsnälla, musslor och snäckor och så. Uppå gymnasienivå pratar vi med barnen om hur övergödningssprocessen fungerar och varför det har blivit som det har blivit. Och det har varit lika bra respons och intresse över alla åldrar.*”

Vattenskolan upplever att en del barn, förståeligt nog, är skeptiska inför snorklingspasset eftersom det ofta innebär att sätta på sig en kall våtdräkt i kallt och blåsigt väder och hoppa ner i ett kallt hav. Speciellt utmanande upplever de att det är med barn i sjätte och sjunde klass, då barnen är kanske som mest känsliga för grupstryck och inte vill klä av sig inför varandra. Enligt vattenskolan blir dock nästan alla barn, även de som är tveksamma från

början, fascinerade och entusiastiska under både snorklings- och håvningspassen. ”*Utan tvekan är det så att 80 % kommer upp med ett leende på läppen och säger 'men det här var ju jättekul' och då känner jag att vi faktiskt har lyckats med det vi vill uppnå.*”

Vattenskolan vittnar om att många barn har väldigt låg kunskapsnivå när de kommer, men att kunskap och engagemang växer under dagen: ”*Blåstång har de oftast koll på, men inte så mycket mer faktiskt. Havet har mest varit en spegel bara, man lär sig träd och sådant som finns på land i skolan men liv under vattnet vet de inte mycket om. Och vi försöker förmedla att det som händer på land händer också på liknande sätt i havet(...) Men sedan förstår de detta och en del blir jätteengagerade i detta. Det är jättehäftigt att se hur de växer från att komma helt rena till att kunna säga flera olika arter fiskar och förstå varför blåstången är så viktig och varför man inte ska kissa i vattnet.*” Vattenskolan erfar också att stadsskolebarn har mindre kontakt med och kunskap om havet och skärgården än byskolebarn och är inte heller lika införstådda med växande miljöhot.

Vissa elever har varit med under tidigare vattenskoletillfällen.¹⁰ Vattenskolan upplever att det finns en generell skillnad i kunskapsnivå mellan barn med tidigare erfarenhet och övriga barn: ”*De kan ofta svara på mina frågor. Det har ju ändå gått ett år, och så vet de ändå vad som gäller eller också så säger de, 'ja just ja, så var det'. Även om det har gått lång tid så har de kommit ihåg.*” Däremot anser flera projektutförare att det är svårt att dra långtgående slutsatser om betydelsen av barns positiva upplevelser och kunskapsutveckling under vattenskoledagen för ökat långsiktigt natur- och miljöengagemang, t ex: ”*Jag tror att processen är långt längre än vad jag kan förändra på en dag. Men jag kan väcka intresset och frågeställningar hos barnen i den riktningen och förhoppningsvis kan det göra att de väljer rätt någon gång längre fram.*”

En negativ aspekt som togs upp ett flertal tillfällen bland projektutförarna är att projektet inte når ut till de lärare som bäst behöver vattenskoleverksamheten: ”*det är de redan miljöengagerade som söker upp oss och bokar oss, därför vill vi att det helst ska vara gratis för skolorna. En icke naturintresserad lärare säger ju nej direkt om det kostar något, men det är ju de vi verkligen vill åt för de barnen får inte alls den kunskapen via sina lärare.*”

I intervjuerna med lärare framkommer att också de är mycket positiva till projektet. Nyttan med vattenskoleverksamheten beskrivs i pedagogiska, sociala och praktiska termer, exv: ”*de förmedlar en praktiskt tillämpad kunskap som inte vi har*”; ”*det passade jättebra in i vår vanliga undervisning kring vattentemat*”; ”*Klassen tyckte ju att det var så roligt också*”; ”*Jag tror det här budskapet verkligen når ut när de får ta emot klasser, det är väldigt väl använda pengar måste jag säga. Det finns ju ganska många projekt som kanske kan vara lite märkliga men det här tycker jag definitivt är ett klokt och*

¹⁰ Det gäller oftast sjätteklassare som deltagit med sin mellanstadie lärare under 2006 och som sedan kommit med sin nya klass och lärare i sjuan under 2007.

fint projekt”; ”Jättetrevligt var det, väldigt bra organiserat tycker jag. Det var så klart och tydligt om hur Östersjön mår.”; ”De [barnen] fick tag på en hel del massa kryp. Alla var väldigt nöjda och fascinerade av det hela och det var kul att vada runt i de stora stövlarna och byxorna. Det var spännande för det var något helt nytt för dem. (...) Det passar också så bra in i vårt vattenarbete inom grön flagg verksamhet”; ”Själv lärde jag mig faktiskt jättemycket den där dagen som jag kan ha användning av i undervisningen.”

Flera lärare uppger att de skulle vilja delta i vattenskoleaktiviteterna vid flera tillfällen: ”De får gärna fortsätta med det här. Det var trevligt på alla sätt och så och det är viktigt att ge barnen och ungdomen en kunskap om och känsla för Östersjön”. Några lärare förmedlar en positiv respons å sina kollegors vägnar: ”några fem-sex lärare sade till oss att vi skulle hälsa att det var ett väldigt trevligt och lyckat och intressant projekt”; ”Alla här har varit jätteförtjusta i det. Jag har inte hört något negativt överhuvud taget”. Föräldrar har också deltagit med sina elever under vattenskoledagen vilket enligt några lärare har uppskattats mycket av dem. Flera lärare uttryckte betydelsen av att barn i sin tur påverkar sina föräldrar och kan ge upphov till ökat intresse och kännedom om naturen och miljöfrågor.

En upplevd svårighet som återkommer i ett flertal intervjuer gäller den framtida finansieringen av naturumsverksamheten inklusive vattenskolan. De tillfrågade är överens om att Västerviks naturum är väl fungerande och uppfyller Naturvårdsverkets kriterier för naturum, med höga besökssiffror och nöjda besökare. Kommunen och Västerviks Museum har hoppats på stöd från Naturvårdsverket: *”vi fick väl uppfattningen att Naturvårdsverket skulle gå in och hjälpa alla naturum, inte bara de statliga eftersom vi fyllde alla kriterier och Naturvårdsverket har inte betalat för det här. Man har i princip fått ett naturum med kvalitet, utan att betala nästan en krona”*. Dessutom har Arbetsmarknadsverket ändrat reglerna för statliga bidrag till arbetsmarknadsstöd inklusive PLUS-tjänster, vilka kommer att försvinna inom kommunen fr o m augusti 2008. Samtidigt har projektledningen under 2007 av sagt en 50% tjänst vilket har inneburit att vattenskolans guider har fått arbeta strötimmar för projektet. Museet och miljö- och byggnadskontoret har försökt övertyga den kommunala ledningen att höja bidraget till naturumet. I slutet av november 2007 fanns förhoppningar om att nya medel ska leda till en tillsättning av en halvtidstjänst igen, men det anses brett att *”det räcker inte, det behövs ytterligare en halvtjänst för naturumet och sedan behövs ytterligare arbetsmarknadsmedel för att klara annan verksamhet”*.

Vattenskoleverksamheten avslutades under hösten 2007 och i projektet återstår utvärdering och avrapportering (våren 2008). Bristen på långsiktig finansiering har bidragit till allmän osäkerhet bland flera projektmedarbetare eftersom de projektanställda är timanställda och har haft korta kontrakt: *”Det är också ett otroligt energikrävande projekt, och hur orkar man engagera sig när det bara är några månader kvar i tjänst.”* För en medarbetare har situationen lett till att hon tog upp en heltidstjänst på annat håll och lämnade vattenskolan. En annan dimension av problemet är att personalen måste ägna stor del av sin arbetstid till att söka projektmedel: *”Jag vet inte hur*

många timmar vi har suttit och jobbat gratis med bidragsansökningar under processens gång.” Från museets sida konstateras att det inte går att bedriva museiverksamhet på kommersiella grunder och dessutom krävs det stor kompetens att söka, erhålla och redovisa projektmedel. LONA bidrag uppfattas av flera personer som den enklare form av bidrag som projektet erhåller, medan ”EU är ibland det värre man kan hålla på med”.

Flera projektägare är dock försiktigt optimistiska inför framtiden: ”Det känns som att länsstyrelsen kommer att satsa på lärandedelen i fortsättningen också”. Utmaningen är få den lärande verksamheten att bli självbärande i framtiden och därigenom krävs nya kontakter och finansiärer, t ex företag som är beredda att betala för verksamheten, eller i alla fall kan bära en del av den.

I korta ordalag kan man sammanfatta *Lärande verksamhet vid naturum Västervik* som en mycket uppskattad och pedagogiskt ändamålsenlig naturvårdssatsning, införlivad i en etablerad naturvårdsverksamhet, och som drivs av en grupp entusiaster som ivrar för miljön i Östersjön, runt kusten och skärgården i Tjust. Med andra ord, ett projekt som förtjänar att få fortsätta att driva pedagogisk verksamhet långsiktigt, och därmed kan fortsätta att erbjuda vattenskoleverksamhet för Västervik och närliggande kommuner, samt fortsätta etablera kontakter och samarbete med liknande verksamhet i andra kommuner och län.

Naturskola i Umeåregionen

Bakgrund

Naturskolan i Umeå initierade sin verksamhet 1991 och blev år 2000 en permanent resurs för Umeå kommun. Sedan 2001 är skolan en del av utvecklingsavdelningen vid för- och grundskolan i Umeå och inhyst i Hagaskolans lokaler. Naturskolan bedriver framförallt uppsökande verksamhet med utbildning i utomhuspedagogik med elever, samt kompetensutveckling för deras lärare.

Under 2004 såg de två anställda naturpedagogerna vid naturskolan ett växande behov av utvidgning av naturskoleverksamheten. Det fanns ett tydligt intresse för naturskolans utomhuspedagogik och kompetensutveckling kring natur och hållbar utveckling både inom kommunen samt i de fem kranskommunerna runt Umeå: Vännäs, Robertsfors, Bjurholm, Vindeln och Nordmaling. Intresset och behovet rörde inte bara utomhuspedagogisk verksamhet med elever, utan också fortbildning av skolledning samt lärare i Umeåregionens skolor. Däremot fanns det begränsade möjligheter att med kommunala medel inom Umeåregionen bemöta efterfrågan på både geografiskt utvidgad och fördjupad verksamhet.

I samråd med en sakkunnig vid stadsledningskontoret ansökte naturskolan i Umeå i samarbete med de fem kranskommunerna och tre kommuner delar via länsstyrelsen i Västerbottens län under våren 2005 om LONA bidrag för genomförande av projektet *Naturskola i Umeåregionen*. Senare samma år

beviljades Umeå kommun 2 082 000 kr från länsstyrelsen. Beloppet motsvarar ca 45% av den totala projektkostnaden på 4 517 280 kr. Kranskommunerna har vardera bidragit med ca 3% av totalkostnaden och Umeå kommun har bidragit med resten. I praktiken innebär stödet en utökning av en tidigare 1.5 tjänst vid naturskolan med ytterligare tre tjänster, fördjupad verksamhet i Umeå kommun, samt nyetablerad verksamhet i kranskommunerna, fram till 31 maj 2008. Parallellt med projektet fortlöper naturskolans ordinarie verksamhet med 1.5 tjänst.

Projektets verksamhet

Projektet syftar till att genomföra följande aktiviteter och nio åtgärder i de sex berörda kommunerna (Glantz och Åberg 2005, Åberg 2007):

- Anställning av sex personer (kombination av heltid/deltidsanställda)
- Utomhuspedagogik och kompetensutveckling i fem kranskommuner
- Utomhuspedagogik och kompetensutveckling i tre kommundelar i Umeå
- Genomförande av nio åtgärder (se nedan)
- Samverkan med elever, föräldrar, skolpersonal, skolledare, skolpolitiker m fl.

De nio åtgärderna innefattar:¹¹

- Planering och genomförande av 30 naturskoledagar (grundkurs) med elever och deras lärare, 15 i Umeå och 15 i kranskommunerna.
- Planering och genomförande av 300 naturskoledagar med elever och deras lärare. 188 dagar i Umeå och 112 dagar i kranskommunerna. Totalt 30 forskarbesök på skolor och studiebesök för grundskoleelever på Universiteten.
- Planering och genomförande av 112 naturskoledagar med elever och deras lärare i kranskommunerna.
- Planering och genomförande av 30 naturskoledagar med elever och deras lärare i Umeå. Naturskolans hemsida får interaktiv karta för GPS-registrering av naturiakttagelser.
- Tio skolskogar nyetableras eller utvecklas i samråd med elever och lärare, fem i Umeå och fem i kranskommunerna.
- Tre heldagsseminarier om naturvård och naturskola med nationella föreläsare. 10 kompetensnätverksträffar för att utveckla Naturskolan i Umeåregionen.
- 55 hela studiedagar för skolpersonal.
- Ny hemsida med frågelåda för elever och lärare som är tillgänglig via hemsidan dygnet runt.
- Sex skolors elevråd får fördjupad utbildning i naturvård om vardera två halvdagar.

¹¹ Under 2007 gjorde Naturskolan en revidering av projektansökan, vilken godkändes av länsstyrelsen i Västerbotten (Åberg 2007). Här anges omfördelningen av medel.

Som illustreras ovan ligger tyngdpunkten i projektet på utomhusverksamhet med elever i för- och grundskolor samt kompetensutveckling bland lärare och övrig skolpersonal i Umeå kommun samt kranskommunerna. Naturskolan har genom projektet erbjudit ca 15 teman för utevistelserna vilka har beskrivits på hemsidan. Naturskolan uppmuntrar lärare att tillsammans med sina elever vara delaktiga i urvalet av fem teman som anses passa in i deras undervisning och som kan utföras i skolans omgivning. Vissa teman är tämligen säsongsbundna (t ex är det svårt med fotosyntesen under vintermånaderna) medan det passar bättre med temat hur djur överlever vintern.

Naturskolan inleder samarbetet med klassen genom en förträff med läraren. De pratar igenom vilka teman som erbjuds och vilka önskemål läraren har, vilka förväntningar som finns, vilka roller naturskolan och läraren har under utevistelserna, och ger information om användning av material, plats, matsäck och kläder etc. Tillsammans lägger de upp ett schema för dagen. Naturskolan väver in temat i olika övningar; t ex lekövningar, grupparbeten och utematematik. Utomhuspedagogiken genomförs under fem dagar per termin. Naturskolan har valt att koncentrera verksamheten i varje kranskommun till två terminer för att underlätta planeringen och logistiken i projektet. Inom Umeå kommun har dock verksamheten spridits ut över hela projekttiden.

I projektets slutskede i december 2007 hade Naturskolan arbetat med över 3000 elever och deras lärare i ett 30-tal skolor under fem tillfällen. Kompetensutveckling i naturpedagogik har genomförts i de flesta skolor i Umeåregionen och uppgår (januari 2008) till ca 2 000 lärardagar. Kompetensutveckling i ”hållbar utveckling” (åtgärd 7) har genomförts tillsammans med skolpolitiker, pedagoger, måltidspersonal, servicepersonal, elevråd, ungdomsråd, kontorspersonal, nämnder, föräldrar, rektorer m fl. Utöver det har Naturskolan inom ramen för projektet bedrivit separat fortbildning i utomhuspedagogik och anordnat konferenser på temat ”Hållbar utveckling”. Under de första fem månaderna av 2008 återstår analys och utvärdering av projektets genomförande. Inom ramen för utvärderings- och avrapporteringsfasen har en enkät distribuerats till berörda klasslärare. En analys av resultaten och en slutrapport ska lämnas till länsstyrelsen efter projektets slut.

Analys av projektets genomförande

Till skillnad från de flesta LONA-projekt syftar *Naturskola i Umeåregionen* till att få till stånd en bredare samverkan mellan flera kommuner på natur- och miljövårdsområdet. Det finns en tydlig efterfrågan av projektverksamheten inom regionens för- och grundskolor och projektet har utformats i samverkan med övriga kommuner i regionen. Projektet genomförs av en etablerad och omtyckt naturskola som använder sig av en väl beprövad metodik för utomhusverksamhet och fortbildningar som erbjuds lärare och övrig skolpersonal. Naturskolan har kunnat utnyttja den befintliga kunskapsbasen och de samlade erfarenheter och kontakter som funnits inom ramen för dess ordinarie verksamhet. Från ett utomstående perspektiv lyfter två intervjuade kommundienstjänstemän med expertis på naturvård och hållbar utveckling fram

dessa faktorer som tecken på ändamålsenlighet och kostnadseffektivitet inom projektet.

På det praktiska planet har projektet satsat mer på utåtriktad verksamhet än vad som ursprungligen avsågs: naturskolan har arbetat med 3 000 elever och lärare samt genomfört kompetensutveckling för lärare motsvarande 2 000 lärardagar. Till viss del är detta ett resultat av omfördelningen av medel under 2007, men pekar också på att naturskolan har tillmötesgått de önskemål och behov som finns bland för- och grundskolor i regionen. Utifrån dessa fakta ges ett intryck av en lyckad naturvårdssatsning.

Den kvalitativa studien av projektet vittnar om att denna initiala, positiva bild som projektet utifrån förmedlar överensstämmer väl med erfarenheter och uppfattningar bland berörda projektgenomförare samt målgruppen lärare. På en skola låter lärarkollegiet hälsa via de intervjuade lärarna att *"alla som har varit med här är jättenöjda. De vill att vi ska framföra det"*. En analys av intervjuerna ger en liknande, mycket samstämmig bild av projektets verksamhet och resultat. Det upplevda syftet med projektet beskrivs bl a på följande sätt: *"att arbeta för hållbar utveckling och långsiktigt föra in begreppet och tanken hos både lärare och elever och visa på hur man kan använda naturen som ett lärande rum"*; *"att lära dagens svenska ungdomar att det faktiskt går att vara ute, och man kan lära sig ganska mycket av naturen"*; *"att få upp ögonen för naturen, att komma ut och bara få vara en stund"*; *"att elever ska få ett bra förhållande till naturen"*. Samtliga intervjuade anser att projektet har infriat deras förväntningar och önskemål.

Samtliga lärare var överens om att naturskoledagarna är mycket bra verksamhet för att stimulera barns intresse för naturen och friluftsliv. Flera lärare har mötts av positiva reaktioner från föräldrar till elever som deltagit i naturskolans utomhusundervisning. Ingen av dem kunde erinra sig att ha hört negativa kommentarer från föräldrar kring utomhusvistelserna med naturskolan. Enligt ett flertal intervjuade lärare har naturskolan erbjudit ett både pedagogiskt ändamålsenligt, socialt utvecklande samt inspirerande och lustfyllt schema för utomhusverksamheten, exv: *"Jag tyckte de hade ett väldigt bra upplägg, för det har varit skiftande. Emellanåt gjorde vi något praktiskt och så avbröt de med olika lekar, det var namnlekar och växtlekar, lita-på-varandra samarbeten. Det var aldrig enahanda och det gjorde att ingen ledsnade och ingen hann fundera om det var löjligt eller inte. För det är lätt hänt i vissa åldrar att de tycker allt sådant här är töntigt. Men när de väl började leka så var det som att de bytte roller, det var plötsligt okey att vara annorlunda mot i skolan."*

"Det mest betydelsefulla är förutom att barnen får vara ute i naturen, att de jobbar i grupp och studerar djur och laborerar lite grann, och framförallt [att det är] samarbetsövningar hela tiden. Det är otroligt nyttigt för dem."

"Man fick en bild av hur gruppen fungerar i och med alla samarbetsövningar. Så är de ju pedagoger också och kan ta barn på ett bra sätt och vet att det kan uppstå problem med det ena och det andra. De är trygga i sig själva och då blir gruppen också trygg."

De intervjuade lärarna betonade det pedagogiska värdet av naturskolans utomhusverksamhet, t ex: ”utedagarna kompletterar den ordinarie undervisningen på ett bra sätt för de ger barnen positiva upplevelser av naturen”; ”barnen får möjlighet att upptäcka och uppleva naturen med alla sinnen”; ”bra att ha ett helt annat klassrum också där en del elever får chansen att utveckla sina andra egenskaper och visa upp andra mer praktiska sidor som de har och som inte kommer till sin rätt i klassrummet.” Flera lärare påtalar att eleverna erbjuds inte bara naturvårdskunskap utan också andra skolämnen som matematik och geometri under utevistelserna: ”Kunskapen kommer genom lekar och gruppövningar och ofta tänker inte barnen på att de faktiskt har haft matte ute i skogen”; ”Det var ju mycket ämnen inblandade utan att de [barnen] tänkte på det som de lärde sig om då och direkt kunde tillämpa ute i omvärlden”.

Det finns även praktiska synpunkter på den upplevda nyttan med projektet: Det finns inte tillräckligt med material för praktisk, naturvetenskaplig undervisning på skolorna, lärarna får många tips och idéer om hur man kan planera och genomföra utomhusaktiviteter på ett så roligt och pedagogiskt sätt som möjligt. En annan praktisk aspekt som nämndes i positiva termer ett flertal gånger är att naturskolan kommer till deras skolor och har utomhusaktiviteter i skolans omgivning. Det är lätt att ta sig dit för klasserna och man kan följa upp med liknande besök vid senare tillfällen, även utan naturskolans deltagande. Det anses vara ändamålsenligt och bekvämt att som lärare få kompletterande stöd från naturskolan till den ordinarie undervisningen: *”det är ganska skönt när någon annan tar över kommandot. Man hinner plötsligt märka vad som sker och man hinner prata med barnen. Vi hinner ju aldrig reflektera utan vi springer bara iväg till nästa grej”;* *”bekvämt att få slippa vara i centrum hela tiden för då ser man inte vad som händer i gruppen, vilka som är med på noterna och vilka som inte är det”;* *”Man vet att personen som kommer har planerat dagen. Då kan jag koppla av den biten och vara en resursperson istället. Samtidigt som jag får ta till mig mycket ny kunskap. Jag har lärt mig jättemycket.”*

De negativa upplevelser som finns hos vissa elever uppges gälla utevistelser i dåligt väder och framför allt i de fall barnen är dåligt utrustade för friluftsliv. Däremot märker både naturskolepedagogerna och lärarna en beteendeförändring mellan den första och senare utevistelser med Naturskolan i det här avseendet: *”Är det något de har lärt sig så är det att ha rätt kläder. Och vad riktigt fika är för något, det är inte en liten Festis bara för man blir hungrig när man håller igång och fryser, det gör man också och då blir inget kul.”*

Flera lärare vittnar om att eleverna, speciellt i de övre åldrarna, tenderar att ha en negativ inställning först men att den attityden försvinner när man befinner sig i naturen: *”När man väl är där så är det så mysigt och attityden förändras. Som när vi satt där vid elden och fikade och småpratade. Det var som om de upptäckte att naturen är ju så mycket mer. Vi är inte bara där för att lära oss massa saker utan också för att vara ute och ha det mysigt, fika och prata och bara vara. Och det där älskade de ju. Så när de väl är på plats*

där ute då var det väldigt få som inte tycker om det.” Flera lärare menar dock att det finns de elever som aldrig uppnår en positiv känsla under utevistelserna: ”Det finns också en typ av elever som alltid tycker att allt är tråkigt och kallt och bökitigt. De har den här rollen och de är inte de som tar egna initiativ för de är så vana att vara passiva. Det beror på om de har någon självkänsla kvar.”

Naturskolans förhoppning är att utomhusverksamheten ska bli mer självgående genom att lärarna själva tillämpar den kunskap och de idéer som förmedlas under utomhuspedagogiska arbetet. Lärarna menar att de har fått mycket nyttiga idéer och uppslag som de har användning för i sitt arbete. Flera lärare beklagar dock att det inte blir så mycket uppföljande naturpedagogisk utomhusverksamhet som vore önskvärt: *”Det är svårt att få till det. Vi är ute men inte på samma sätt även om vi har fått bra inspiration och det var upplagt på ett genomtänkt sätt och vi fick mycket tips. Men i vardagslivet går det inte att hålla på så här. Det krävs för mycket förarbete och efterarbete och logistik runt omkring: Vi har sagt så många gånger ’nu ska vi testa alla idéerna’, men det är så körigt hela tiden. Och vi jobbar ju ensamma med klasserna.”*

Även vid naturskolan finns genomgående positiv uppfattning om och erfarenhet av projektet, vilket följande exempel på kommentar vittnar om: *”Vi känner att vi är väldigt nöjda med det som hänt. Vi har tack vare projektet nått ut på ett fantastiskt sätt och vi har fått väldigt bra feedback från både skolelever, föräldrar, lärare, både i utvärderingar men också i våra möten. Det har också gett många ringar på vattnet, många har känt sig berörda av det. Det har gett upphov till en del nya projekt och nätverk som har startat. Till en stor del kan man härleda allt detta till projektet”.*

Vid sidan av Umeå kommun har skolorna i kommunerna Nordmaling, Robertsfors och Vindeln beslutat att fortsätta samarbetet med naturskolan fram till 2010. Flera naturskolepedagoger ser detta som positivt: *”Det mest fantastiska är att kranskommuner är så pass intresserade av att fortsätta samarbetet att de tänker fortsätta köpa tjänsterna. Så vi kan fortsätta och behålla personalen och även kommunen [Umeå] verkar villig att stötta, och vi söker pengar från andra bidragsgivare. Projektet har lagt grunden för allt detta, vi har fått chansen att visa vad vi gör och folk blir imponerade av det”.* Vid sidan av kranskommunernas finansiella stöd finns dock en viss osäkerhet kring finansieringsfrågan på längre sikt. Via länsstyrelsen har naturskolan fått kännedom om att den kan söka ytterligare 150 000 kr av överblivna LONA-medel för en förlängning av projektet. Det finns dock en insikt om att dessa medel tillsammans med motsvarande stöd från Umeå kommun inte räcker till en långsiktig verksamhet.

Inom kommunpolitiken finns en intressant utveckling som går hand i hand med naturskolans verksamhet. Umeå kommuns rektorer har beslutat att innan 2008 ska all personal inom förskola och skola ha genomgått en grundläggande utbildning i hållbar utveckling. År 2010 ska dessutom alla för- och grundskolor ha anmält sig till utmärkelsen ”Skola för hållbar utveck-

ling”, en förordning och ett miljöledningssystem för utbildningsverksamheten. Målet finns formulerat i för- och grundskolenämndens verksamhetsplan för 2008–2010. Denna satsning ingår i åtgärd 7 i projektet: ”Kompetensutveckling i hållbar utveckling” som är genomförd tillsammans med skolpolitiker, pedagoger, måltidspersonal, servicepersonal, elevråd, ungdomsråd, kontorspersonal, nämnder, föräldrar, rektorer m fl. Flera intervjuade menar att projektet är en viktig grogrund för denna satsning i kommunen: *”Mycket beror på att vi har kunnat vara ute så mycket i verksamheten tror jag. Vi har satt igång en massa och har kunnat ta tillvara det intresse som har funnits ute i verksamheten. Det är verkligen underifrånperspektivet som syns här. (...) Vi har blivit inbjudna på ett annat sätt än tidigare för att vi blivit synliga för allmänheten.”*

”Det är nog så att vi både har medflyt och att vi har varit med och lagt grunden till framgång. Nätverken har stärkts över tiden, det innefattar forskarbesök och studiebesök, kontakten mellan universitet och skola och vår roll som en länk mellan dessa värddar vilket uppskattas enormt mycket (...) Det är en positiv utveckling på många plan samtidigt och många samverkande krafter. Och projektet har spelat stor roll för att frigöra de här krafterna, framförallt att synliggöra det som gjorts tidigare. Det finns mycket dold, fin verksamhet men det är först i och med projektet som vi har kunnat utnyttja de potentialer som finns”.

Även om projektet avslutas 31 maj 2008 är naturskolepedagogerna försiktigt positiva vad gäller den framtida satsningen på en långsiktig, integrerad naturvård och hållbar utveckling i Umeåregionen. t ex: *”Det finns inga löften från kommunen, men det känns som om trycket ute i verksamheten borgar för en långsiktighet för satsningen”*. Tillsammans med tjänstemännen på kommunförvaltningen vittnar naturskolan om det växande intresse och engagemang som finns bland medborgare, näringsliv, politik och förvaltning i hela regionen för naturvård och hållbar utveckling. Det finns andra pågående projekt i regionen som syftar till att utbilda lärare i hållbar utveckling samt integrera hållbarhetsdimensionen inom den kommunala förvaltningen, och tät samverkan mellan kommunen och Umeå universitet. Projektet Naturskola i Umeåregionen och dess utomhuspedagogik och fortbildningsarbete anses även i fortsättningen ha en väsentlig plats i detta arbete.

4 Sammanfattande analys och slutsatser

Enkätstudien och de fyra fallstudierna talar sitt tydliga språk: Det totala intrycket att LONA är en 'lyckad' satsning kvarstår efter denna studie. Jämfört med många andra statliga bidrag för miljö och hållbar utveckling är LONA unikt – här finns en närapå total enighet bland lokala intressenter att projekten bidragit substantiellt till att skapa processer för lärande om natur och miljö.

Enkätstudien visar att de projekt som har en direkt anknytning till skolan framför allt har använts för att stimulera kännedom om lokal natur-/kulturmiljö, som pedagogiskt grepp i undervisningen, för att stimulera ekologi och helhetsperspektiv samt för att främja folkhälsa. Dessa syften har en direkt koppling till flera av de övergripande målen och ambitionerna med satsningen, nämligen att bidra till kunskapsspridning och folkbildning om naturvården som hörnsten i hållbarhetsarbetet m.m., som de uttrycks bl a i regeringens skrivelse 2001/02:173 *En samlad naturvårdspolitik*.

De primära effekter som rapporteras i enkäten är att eleverna oftare är utomhus samt att deras intresse för naturvård och friluftsliv har ökat. De fyra fallstudierna vittnar också om ökat intresse bland eleverna och tecken på nytt lärande om dessa frågor. Detta tyder på att projekten verkligen fått genomslag och fyllt den "pedagogiska uppgift" som regeringsskrivelsen utpekar, liksom att naturvårdens relation till friluftsliv och folkhälsa manifesterats på ett konkret sätt.

Initiativet i projekten är enligt enkäten väl spritt mellan olika kategorier av intressenter och projekten får sägas ha uppnått en hög grad av deltagande i alla faser utanför kommunens egen organisation, framför allt genom involvering från olika ideella organisationer. Deras delaktighet står sig över både planering och genomförande och är i jämförelse med andra satsningar på lokalt hållbarhetsarbete unik i sin omfattning. I två tredjedelar av fallen har också delvis eller helt nya nätverk använts antingen i planering eller genomförande, vilket visar att satsningen haft en direkt påverkan på samverkan mellan lokala aktörer.

Effekter från hur kommunerna arbetade med LIP slår fortfarande igenom på så sätt att de ideella organisationernas delaktighet är något lägre i kommuner som fått LIP- eller Klimpbidrag. Om detta är ett resultat av LIP:s undanträngningseffekter, eller en konsekvens av att dessa kommuners interna organisation och handlingsberedskap är större, är dock en fråga som är svår att besvara utan mer ingående analys.

De regionala naturvårdsorganisationerna har genom sin närvaro haft en viss inverkan på mönstren för deltagande. Kommuner i de län där sådana organisationer är verksamma har i högre grad samverkat med dem och i mindre omfattning samverkat med andra myndigheter liksom med ideella föreningar. Det faktum att det finns en etablerad organisation med natur-

vårdskompetens med vilken man redan samarbetat med tidigare gör naturligtvis att behovet av att involvera andra aktörer minskar.

Som framgått i analysen av fallstudierna är samtliga intervjuade positiva eller rent av mycket positiva till de berörda projekten. Alla respondenter tyckte att projekten, i den mån de tagit del av dem, har uppfyllt deras önskemål. Ord som använts för att uttrycka erfarenheten av projektens respektive utomhuspedagogiska verksamhet har varit: ”underbart”, ”jätteroligt”, ”givande”, ”jättegivande”, ”enormt lärorikt”, ”våldigt bra”. De positiva upplevelserna innefattar den pedagogiska och praktiska utformningen, samt de miljömässiga, hälsomässiga samt sociala värden som projektet i fråga anses främja.

Samtliga lärare är överens om att det är mer pedagogiskt och stimulerande för skolelever att delta i miljö- och naturvårdsundervisning genom den utomhusundervisning som erbjuds inom ramen för de studerade LONA-projekten än vid konventionell undervisning i klassrummet. Genom att vistas ute i naturen kan barnen själva uppleva naturen med alla sinnen, och ta tillvara de egenskaper barn ofta har: de är nyfikna, tycker om att leka, observera, experimentera och upptäcka världen med hela kroppen och genom alla sinnen.

Lärarna anser att utomhuspedagogiken är ett mycket bra komplement till den teoretiska undervisningen i klassrummet. Både lärare och projektutförare anser att det är pedagogiskt ändamålsenligt att förbereda sig i klassrummet inför friluftsdagarna och att fortsätta diskussionerna under undervisning i klassen efteråt. Men projektutförarna är samtidigt besvikna på att många lärare inte intresserar sig, utan att bara de redan engagerade nås, liksom på att verksamheten inte har uppnått långsiktigt finansiellt stöd från kommun och statliga myndigheter.

Det är svårt att mäta kunskapsöverföring och lärande i enstaka projekt/projektaktiviteter. Icke desto mindre är lärande en central faktor när det gäller att förändra livsstilar och beteendemönster, samt i stort åstadkomma en samhällelig förändring (se t ex Milbrath 1990, British Columbia Round Table on the Environment and the Economy 1992). Kunskapsfrämjande åtgärder, effektiva lärandeprocesser och lokalt deltagande anses i allt högre utsträckning vara en förutsättning för en hållbar utveckling. Kunskapsbyggande och intressefrämjande för ökad naturvård och allmän miljömedvetenhet bör också rikta sig till barn redan från tidig ålder, då barn är mest mottagliga att ta till sig och bearbeta kunskap. Detta bör ske på ett lekfullt sätt, och genom praktiskt observation och handling. (Dahlgren och Sczerpanski 1997; Larsson och Nilsson 2006).

De få kritiska kommentarer som uttrycks bland projektutförare och pedagoger rör externa faktorer vilka i varierande utsträckning har påverkat projekten. De kan sammanfattas i följande:

- osäkerhet kring långsiktig finansiering efter projekttiden.
- hög andel korttids-projektanställningar (kopplat till den osäkra finansieringen).
- svårighet att engagera ointresserade lärare.

Projektägarna anser det i samtliga fall önskvärt med mer långsiktig finansiering från kommunen/kommunerna i fråga. I tre av de fyra studerade projekten, nämligen i Kristianstad, Västervik och Umeå, är naturvårdssatsningarna en del i mer övergripande initiativ inom den kommunala verksamheten. I det fjärde, Farsta naturskola, har verksamheten nu lagts ner i brist på politiskt stöd och resurser. Frågan kan ställas: vad betyder detta för hur processer kring lärande för natur och miljö kan fortsätta i dessa – och andra – kommuner?

Den övergripande slutsatsen från våra olika studier är att de lokala naturvårdsbidragen i hög grad har bidragit till att skapa positiva effekter för lärande om naturvård i svenska kommuner. Både deras utformning, kriterierna för bidrag och själva ansökningsprocessen har stimulerat samverkan mellan olika lokala intressenter och involverat både skolor och frivilligorganisationer i arbetet. Vi menar att de goda erfarenheterna från detta program bör tas tillvara i framtida satsningar, så att kommunernas engagemang i naturvård och friluftsliv kan hållas vid liv och utgöra nödvändigt komplement till – och genomförande av – olika naturvårdsinitiativ på nationell och internationell nivå.

5 Summary

The Swedish Local Nature Conservation Programme (LONA) is a state funded initiative to promote local nature conservation. The overriding objectives are to generate increased commitment to nature conservation issues, increased accessibility, local support, protection of natural assets close to urban areas, and that more municipalities shall engage in nature conservation (see Government report 2001/02:173; Government bill 2003/04:1; Naturvårdsverket 2005). In the years 2004 to 2006, a total of 286 million SEK was allocated through the County Administrations to 1521 different projects, which targeted most Swedish municipalities. The allocation of funds is now over but many projects are still ongoing.

This evaluation was commissioned by the Swedish Environmental Protection Agency (SEPA), and conducted jointly by researchers from Stockholm Environment Institute, Stockholm Resilience Centre and the Department of Political Science, Umeå University. It builds upon a previous survey of the LONA process from when the programme had recently been launched (Dahlgren and Eckerberg 2006). In this report, our focus is on whether, and if so how, the local projects have contributed to learning processes in relation to environment, nature conservation and outdoor life in schools. These questions were investigated through a survey to all LONA projects registered as having a school component, complemented by in-depth case studies of four such projects in different parts of Sweden: Farsta Nature School, outdoor classrooms in Kristianstad Vattenrike, Learning activities at Naturum in Västervik and the Nature School in the Umeå region.

Both the survey and the four case studies reiterate the conclusion that the LONA programme is a true ‘success’ story. Compared to many other state funding initiatives for environment and sustainable development, LONA is quite unique, and there is close to total consensus among local interests that the projects have contributed substantially to creating processes for learning on nature and environment.

The survey shows that projects with a direct connection with school activities were primarily used: to foster knowledge on local natural and cultural environments, as an educational tool, to stimulate ecology and holistic perspectives, and to promote public health. These activities are directly connected with several of the objectives of the programme, namely to contribute to the spreading of knowledge about nature conservation as an important part of sustainable development, as expressed in Government report 2001/02:173 *En samlad naturvårdspolitik*.

The direct effects reported in the survey are that students spend more time outdoors and that their interest in nature conservation and outdoor life has increased. The four case studies also show an increased interest among the students and signs of new learning processes on these issues. This implies that the projects have had a real impact and have served the ‘educational purpose’ mentioned in the government report. It further shows that the relation-

ship between nature conservation on the one hand and outdoor life and public health on the other was manifested in a concrete manner.

According to the survey, the initiative in these projects was well spread among different categories of stakeholders, and the projects have achieved a significant degree of participation in all phases – also outside the municipal organisation – primarily through the involvement of different non-profit organizations. Their participation holds well in both planning and implementation and is unique in its extent in comparison with other local sustainability programmes in Sweden. Partly, or completely, new networks have been used in either planning or implementation in two thirds of the cases, which indicates that the programme has had a direct impact on cooperation between local actors.

Effects stemming from how municipalities worked with the much larger state-funded initiative of the Swedish Local Investment Programme for Ecological Sustainability (LIP), which rarely involved non-profit organizations (Berglund and Hanberger 2003), still manifest themselves in that the degree of participation from non-profit organizations is somewhat lower in municipalities that have received LIP or Klimp funding. Whether this is a result of the displacement effects of LIP, or a consequence of the fact that the readiness to act is greater and the internal organisation more prepared in these municipalities, is difficult to determine without more detailed analysis.

In counties where regional nature conservation organizations are active, the municipalities have to a greater extent collaborated with them and to a lesser extent with other state authorities or with non-profit organizations. The existence of an established organization with nature conservation competence, with which there is pre-existing cooperation, naturally decreases the municipality's need to involve other actors.

As shown in the case studies, all interviewees are sympathetic to, or even enthusiastic about their local projects. All respondents believe that the projects, to the extent that they had participated in them, had fulfilled their requests. Wordings used to express the experiences of the projects' outdoor educational activities include: "*wonderful*", "*a lot of fun*", "*rewarding*", "*extremely rewarding*", "*hugely instructive*", "*very good*". The positive experiences include the educational and practical design, as well as the environmental, health and social values that the projects are held to promote.

All teachers agree that it is more stimulating – and efficient – for students to participate in environment and nature conservation teaching within the scope of the studied LONA projects, than to do so through conventional teaching in the classroom. By spending time in the open the children can experience nature more fully, and make the best use of characteristics that children often possess: they are curious, like to play, observe, experiment and discover the world with their entire body and all their senses.

The teachers claim that outdoor education is an excellent complement to the more theoretical teaching performed in the classroom. Both teachers and project implementers suggest that it is educationally suitable to prepare

for the field days in the classroom, and continue discussions in class afterwards. However, several of the project implementers were disappointed that many teachers show so little interest, and that only those that were already interested were reached by the project. They were also disappointed that the project has not received long-term financial support from the municipality or state authorities.

It is difficult to measure transfer of knowledge and learning in single projects or project activities. Nonetheless, learning is a central factor in changing lifestyles and behavioural patterns, as well as in achieving societal change (see for instance Milbrath 1990, British Columbia Round Table on the Environment and the Economy 1992). Knowledge-promoting activities, efficient learning processes and local participation are increasingly seen as prerequisites for sustainable development. Building of environmental awareness and promotion of interest in nature conservation should also be directed towards children from an early age, when they are most receptive. This should occur in a playful manner, and through practical observation and action (Dahlgren and Sczerpanski 1997; Larsson and Nilsson 2006).

The few critical remarks made by project implementers and teachers in the four case studies concern external factors which, to a varying degree, have influenced the projects. They can be summarized as follows:

- Uncertainty regarding long-term funding after the project period
- A high proportion of short-term project employment contracts (related to uncertain funding)
- Difficulties in engaging uninterested teachers

All project owners think that long-term funding from the respective municipalities is desirable. In three out of four case studies, namely in Kristianstad, Västervik and Umeå, the projects are part of larger initiatives within the municipal organization. In the fourth case, Farsta, the work has now ceased due to lack of resources and political support. The question can be asked: what is the significance of this for how learning processes for nature and environment might continue in these – and other – municipalities?

The overriding conclusion from our combined studies is that the Local Nature Conservation Programme has contributed to great extent in creating positive effects for learning related to nature conservation in Swedish municipalities. Both the design, the criteria for funding and the application process as such have stimulated collaboration between different interested parties and have involved both schools and non-profit organizations in the work. It is our opinion that the positive experiences of this programme should be used in future initiatives, so that the municipal commitment to nature conservation and outdoor life can be kept alive and provide a necessary complement to – and spur the implementation of – various nature conservation initiatives on national and international levels.

Källförteckning

Skriftligt material och litteratur

Berglund och Hanberger, 2003. *LIP och lokalt miljöarbete – en jämförande studie mellan kommuner som fått och inte fått statligt investeringsstöd*. UCER Report No 12, Umeå universitet, Umeå.

British Columbia Round Table on the Environment and the Economy, (1992) *Towards Sustainability: Learning for Change*. Victoria, British Columbia. Province of British Columbia.

Dahlgren, K. och K. Eckerberg, 2005. *Status för Lokal Agenda 21 – en enkätundersökning 2004*. Hållbarhetsrådet, Umeå.

Dahlgren, K och K. Eckerberg, 2006. *Erfarenheter av lokala naturvårdsbidrag (LONA) i processperspektiv*. Naturvårdsverkets rapport 5605. Naturvårdsverket, Stockholm.

Dahlgren, L-O. & Szczepanski, A. (1997) *Utomhuspedagogik. Boklig bildning och sinnlig erfarenhet. Ett försök till bestämning av utomhuspedagogikens natur*. Linköping: Linköpings universitet, Skapande Vetande nr 31.

Farsta stadsdelsförvaltning (2007) 'Slutrapport för Farsta naturskola'. Slutrapport 2007-03-30. Stockholm.

Forsberg, B. 2005. *I skuggan av lokala investeringsprogrammet – kommunerna som inte beviljades stöd samt synen på staten i LIP:s efterföljd*. UCER Report No 16, Umeå universitet, Umeå.

Glantz, M. och Åberg, E (2005) 'Ansökan om bidrag för lokala naturvårdsprojekt – komplettering'. Ansökan ställd till länsstyrelsen i Västerbottens län, Umeå.

Glantz, M., Grahn, P., Hedberg, P. 'Tätortsnära friluftsliv'. I Brügger, Glantz och Sandell (red.) (1999) *Friluftslivets pedagogik, för kunskap, känsla och livskvalitet*. Stockholm. Liber.

Granath, M och Jansson, A (2007) *Hållbar utveckling i förskolan -En studie om skillnaderna i pedagogernas förhållningssätt på en förskola med Grön Flagg jämfört med en förskola utan miljöcertifiering*. 10 p uppsats. Växjö: Institutionen för pedagogik, Växjö universitet.

Jönsson, B. och P. Wickenberg 1992 *På goda grunder*, Bra Böcker, se <http://www.certec.lth.se/dok/pagodagrunder/>

Kristianstads kommun (2005) 'Ansökan om bidrag för lokala naturvårdsprojekt -sammanställning'. (http://www.buf.kristianstad.se/kick/not/uteklassrum/NIP_naturskolan.pdf)

Larsson, C och Nilsson, J (2006) "En studie i utomhuspedagogik – Sju pedagogers syn på utomhuspedagogik" Examensarbete, Lärarutbildningen

Skolutveckling och ledarskap. Malmö: Malmö högskola. <http://hdl.handle.net/2043/3372>

Lorentzon, P (red) 2004. *Lärande för en ny värld*, Rapport 2, Tema Hållbar Utveckling, Göteborgs stad, se <http://www.goteborg.se/prod/sk/skolutvecklings-enheten/dalis2.nsf/535e371e7fd657aec1256a5c0045675f/70e84a206b252354c1256e84004d47c7!OpenDocument>

Milbrath, L. (1990) *Envisioning a Sustainable Society: Learning Our Way Out*. New York: State University of New York Press.

Naturvårdsverket, 2005. *Naturvård Sverige runt. Exempel på lokala naturvårdsprojekt 2004-2005*. Naturvårdsverket, Stockholm.

Olofsson, J-O, 2001. *Naturvården alltför lågprioriterad?! IEH ekologiskt*. Nyhetsbrev nr 3, 2001.

Regeringens skrivelse 2001/02:173. *En samlad naturvårdspolitik*. Miljödepartementet, Stockholm.

Regeringens proposition 2003/04:1. *Budgetproposition för 2004*. Finansdepartementet, 22 september 2003.

SFS 2003:598. *Förordning (2003:598) om statliga bidrag till lokala naturvårdsprojekt*.

Skolverket (1998) *Jord för växande*. Stockholm: Liber AB.

SOU 2004:104 *Att lära för hållbar utveckling*, betänkande av Kommittén för utbildning för hållbar utveckling, Utbildningsdepartementet, 2:a upplagan 2006.

Wickenberg, Per m fl (red) 2004 *Learning to Change Our World*, Studentlitteratur, Lund.

Åberg, E (2007) 'Förfrågan om omfördelning av åtgärder inom projekt Naturskola i Umeåregionen'. Förfrågan till Länsstyrelsen i Västerbottens län, Umeå.

Intervjuer

FARSTA NATURSKOLA , 31 OKTOBER, 2 OCH 5 NOVEMBER 2007

Birgitta Erlandsson, lärare, Tallkrogens skola, Stockholm.

Inger Eklund, lärare, Hökarängsskolan, Stockholm.

Malin Lövgren, projektledare, naturpedagog, Farsta naturskola, Stockholm.

Rose-Marie Engström, bitr enhetschef, Farsta stadsdelsförvaltning, Stockholm.

Rose-Marie Klöverås, lärare, Skönstaholmskolan, Stockholm.

Thomas Munkhammar, fritidsledare, f d naturpedagog, Farsta naturskola, Stockholm.

UTEKLASSRUM I BIOSFÄRSOMRÅDE KRISTIANDSTADS VATTENRIKE,
22–23 NOVEMBER 2007

Elisabeth Einarsson, lärare, Österängsgymnasiet, Kristianstad.

Eva Cronert, lärare, Fjälkestads skola, Kristianstad.

Eva Ingvansson, lärare, Norretullskolan, Kristianstad.

Sam Peterson, projektledare, ekolog, Kristianstad naturskola, Kristianstad

Sam Skällberg, kommunekolog, Miljö- och hälsoskyddskontoret, Kristianstads kommun, Kristianstad.

Ulrika Svensson, lärare, Fröknegårdskolan, Kristianstad.

LÄRANDE VERKSAMHET VID NATURUM I VÄSTERVIK, 6–7 NOVEMBER 2007

Annika Nandorf, f d naturumsansvarig, Västerviks museum, Västervik.

Birgitta Brantestad, lärare, Skogshagaskolan, Västervik.

Gun Lindberg, projektledare, kommunekolog, Miljö- och byggnadskontoret, Västerviks kommun, Västervik.

Gunilla Gyllenram, lärare, Lidhemsskolan, Västervik.

Hans Ellervik, ordförande, Kultur- och Fritidsnämnden; ordförande, Stiftelsen Västerviks museum, Västervik

Helene Alfonsson, lärare, Skogshagaskolan, Västervik.

Lotta Skiöld, lärare, Ludvigsborgsskolan; projektanställd vid naturum, Västerviks museum, Västervik.

Marie Bovinder, lärare, Ludvigsborgsskolan, Västervik.

Markus Nord, dykinstruktör, vattenskolan vid naturum i Västervik, Västervik.

Mia Olsson, ekolog, Miljö- och byggnadskontoret, Västerviks kommun; f d projektanställd vid vattenskolan vid naturum, Västerviks museum, Västervik.

NATURSKOLA I UMEÅ, 22–23 JANUARI 2008

Agneta Fries, lärare, Umeå naturskola, Umeå.

Albert Edman, hållbarhetsstrateg, Utvecklingsavdelningen, Umeå kommun, Umeå.

Doris Grellman, naturvårdare, Utvecklingsavdelningen, Umeå kommun, Umeå.

Erika Åberg, projektledare, lärare, biolog, Umeå naturskola, Umeå.

Gun-Britt Hansson, lärare, Stöcke skola, Stöcke.

Gunnel Persson, lärare, Castorsskolan, Bjurholm.

Hasse Lindborg, lärare, Umeå naturskola, Umeå.

Ingrid Vaara Hagervall, lärare, Stöcke skola, Stöcke.

Lennart Wendel, lärare, biolog, Umeå naturskola, Umeå.

Mats Glantz, lärare, frilansare Umeå naturskola, Umeå.

Monika Bigren, lärare, Hagaskolan, Umeå.

Nelly Sjöberg, lärare, Stöcke skola, Stöcke.

Nils Karlsson, lärare, Umeå naturskola, Umeå.

Sven-Uno Åkebo, lärare, Hagaskolan, Umeå.

Åsa Nyman, lärare, Castorsskolan, Bjurholm.

Metodbilaga

Enkätstudien: Metod och urval

De 283 projekten i kategorin Skola utgjorde utgångspunkten för denna studie. De kontaktpersoner som finns upptagna i databasen är oftast kommuntjänstemän som i många fall primärt varit administrativt ansvariga. En dryg tredjedel av projekten har också drivits i samverkan mellan flera aktörer, som exv. kommun och ideell förening (knappt en tredjedel av projekten) eller flera kommuner. Då vi ville nå dem som varit operativt ansvariga i projekten, och i möjligaste mån även ideella organisationer och andra projektägare utanför kommunorganisationen, började vi med ett utskick. Samtliga 180 kontaktpersoner (flera kontaktpersoner har många projekt på sitt bord) fick ett e-brev där vi frågade om de var rätt kontaktperson för en enkät gällande namngivna projekt under kategorin Skola, och vilka eventuella andra projektägare (i de fall projekten drivits i samverkan med andra aktörer) som borde besvara enkäten. De svar vi fick in byggde den lista på enkätmottagare vi använt oss av. Det innebär också att den primära analysenheten inte är det enskilda projektet utan projektägaren (och dennes insikter i och uppfattning om projektet).

Vi fick in svar från 171 individer, totalt från 157 olika projekt. I vissa fall har flera personer svarat för samma projekt, med olika utgångspunkter - vi har totalt 175 projektsvar. 21 personer har bara svarat på de inledande frågorna och inte lämnat några projektspecifika svar. Det innebär en svarsfrekvens på individnivå på 62 procent. Vi har fått svar från 51 procent av de ursprungliga 283 projekten.

De flesta av våra respondenter, 64 procent, representerar den kommunala sektorn (kommun, kommunalförbund, skola, eller stadsdelsförvaltning). 30 procent representerar den ideella sektorn, 3 procent annan myndighet, och 4 procent naturskolor. Då ideella föreningar själva eller tillsammans med kommun drivit ca 40 procent av de ursprungliga 283 projekten får vi anses ha nått en rimlig andel av dem med denna enkät.

De flesta som besvarat enkäten har gjort det i egenskap av projektledare (62 procent) medan 38 procent uppgett att de har en annan roll. Drygt hälften av dessa har specificerat vilken den rollen är och drygt en fjärdedel av dem kallar sig för projektsamordnare eller koordinatörer (27 procent). Det innebär att uppemot tre fjärdedelar av samtliga svaranden har en ledande roll i de aktuella projekten. 17 procent beskriver sig som kontaktpersoner och en lika stor andel som deltagare eller genomförare. 11 procent ger sig själva etiketten kommunens representant eller handläggare medan 9 procent uppger att de är initiativtagare till sitt projekt. 8 procent säger sig representera en förening.

Under arbetets gång visade det sig att kategoriseringen i databasen inte är invändningsfri. Några kontaktpersoner på kommunerna och andra svaranden hörde av sig och menade att deras projekt inte passar i kategorin,

att de inte visste om att projektet varit kategoriserat på det sättet, samt att det finns andra projekt som borde finnas i kategorin men som inte gör det. Den projektkategori som i databasens sökdel heter enbart Skola, täcker egentligen in det bredare området ”Skola, barn och ungdomar”. Vidare fanns inte den kategorin då flera av projektens ansökningar skrevs, utan har lagts till i efterhand och klassificeringen har då inte primärt gjorts av projektägarna själva, utan av handläggare på länsstyrelsen eller Naturvårdsverket. Det är sannolikt att detta är en bidragande orsak till den låga svarsfrekvensen. Hur många projekt som har anknytning till skola och lärande, men som inte återfinns under kategorin Skola i databasen, är omöjligt att säga. Många av dem får antas ha andra kontaktpersoner än dem vi nått genom denna studie. Våra resultat bör ändå kunna generaliseras också utanför den undersökta gruppen eftersom vi inte funnit någon systematisk bas i hur projekten klassificerats.

Vissa har svarat för projekt som inte fanns med bland de 283 som var kategoriserade under Skola i databasen när vi startade, men som av enkätsvaren att döma ändå har en anknytning till skola och lärande. Dessa projekt har vi inkluderat i analysen. Övriga projektsvar, som inte ingick bland de ursprungliga 283 och som inte heller enligt svaren har någon koppling till skola och lärande, har inte inkluderats.

För att kunna sortera ut de projekt som har en direkt anknytning till skolans verksamhet ställde vi en sådan fråga med svarsalternativen ja, nej samt vet ej, och vi uppmanade dem som svarat nej eller vet ej att hoppa över de följande två frågorna. Den påföljande frågan efterfrågade information om *hur* projektet använts i skolarbetet. Exakt formulering av enkätfrågorna framgår nedan.

Fallstudierna: Metod och urval

Genom rekommendationer från Naturvårdsverkets kontaktpersoner vid länsstyrelserna fick vi via e-post förslag på två projekt att djupstudera inom varje länsstyrelses upptagningsområde, samt motivering varför dessa ansågs intressanta att studera. Sammanlagt fick vi in förslag på 22 projekt runt om i Sverige. Flera länsstyrelser svarade inte. Bland dem som föreslogs var flera av projekten inte klassade som skolrelaterade projekt i Naturvårdsverkets LONA-databas. Vi valde ändå att bedöma samtliga förslag enligt kriterierna nedan eftersom de alla har direkt anknytning till skolan. Fyra fallstudier valdes med utgångspunkt att de ska ha realistiska förutsättningar att uppnå ändamålsenlighet och effektivitet i genomförande och resultat. För att kunna välja ut de fyra projekten ställde vi upp en rad kriterier. De krav som fastställdes för projekten är:

- Det ska finnas ett *långsiktigt perspektiv* inom den verksamheten som projektet stödjer (d v s processororienterad verksamhet snarare än engångsaktivitet).

- Det ska finnas ett tydligt *pedagogiskt fokus* i de valda projekten, d v s det finansiella stödet ska primärt stödja kunskapsuppbyggnad samt främjande av intresse för naturvård och friluftsliv bland förskole- och skolelever.
- Den slutliga målgruppen ska vara *barn/ungdomar* i olika åldrar, för att understödja framtida generationens engagemang för, och omsorg om naturen och miljön. Stödet bör m a o inte begränsas till samverkan med lärare och andra pedagoger.
- Projektet i fråga ska ha varit under *genomförande under minst 18 månader* för att säkerställa att det har givits möjlighet att helt eller delvis uppfylla de uppställda målen för projektverksamheten.

I andra hand bör också projektet i fråga:

- *samverka* med flera aktörer (inte bara kommunen som är involverad i projektet);
- ingå i *ett större sammanhang*, t ex samordnas eller integreras med andra aktiviteter/ verksamhetsområden.
- representera en viss *geografisk spridning* samt olika *biologiska värden*¹².

Efter en genomgång av länsstyrelsens förslag gallrade vi ur sju projekt som enligt våra bedömningar mötte urvalskriterierna. För att reducera antalet till fyra fallstudier, vilket var överenskommen med Naturvårdsverket, valde vi ut följande projekt för djupstudien, vilka alla bedömdes ha realistiska förutsättningar att uppnå ändamålsenlighet och effektivitet i genomförande och resultat:

- Naturskola i Farsta
- Uteklassrum i Biosfärsområde Kristianstads Vattenrike
- Lärande verksamhet vid Naturum i Västervik
- Naturskola i Umeåregionen

Två av fallstudierna, Umeå och Kristianstad, fanns inte med inom kategorin 'Skola' i databasen, men som nämnts ovan har vi inte tagit fasta vid databasens klassificering i det här avseendet.

För att samla data för en djupgående kvalitativ analys av de tre projekten har vi valt att intervjua representanter ur kategorierna "projektägare" inklusive tjänstemän inom berörd kommunal verksamhet som stödjer projektledaren/arna; samt "projektmottagare", d v s lärare som varit delaktiga i projektet. Lärarna har dessutom fått agera "språkrör" åt sina elever, eftersom det har funnits en budgetmässig begränsning för utvärderingens omfattning

¹² Detta torde innebära en större förmåga att fånga upp hur LONA projekten fungerar på en mer övergripande nivå än vad som är fallet i ett regionsspecifikt sammanhang där regionala/lokala förutsättningar såsom t e x sysselsättning, demografi, hälsa, infrastruktur, ekonomi, normer/värderingar och traditioner hos medborgare osv kan påverka utfallet.

och att det därmed inte har funnits möjlighet att intervjua slutmålgruppen elever. Lärare kan också ses som den naturliga målgruppen av respondenter med förmåga att värdera den pedagogiska kvalitén i de berörda projekten på ett insiktsfullt sätt, och dessutom ur ett generiskt och jämförande perspektiv.

Inom ramen för varje fallstudie har vi intervjuat mellan sex och femton personer. De genomfördes i samtalsform efter strukturerade tema, vilka framgår nedan. De allra flesta intervjuerna har spelats in med digital inspelningsutrustning och ljudfilerna har lyssnats av i samband med analysen. Av praktiska skäl gjordes två intervjuer på telefon, då anteckningar fördes, vilka också har legat till grund för analysen. Det något begränsade antal intervjuer per djupstudie kan anses acceptabelt utifrån det faktum att det finns stor samstämmighet i uppfattningar och erfarenheter inom de berörda projekten. Som komplement och kontroll har vi också översiktligt studerat skriftlig dokumentation som finns tillgänglig om projekten i form av ansökningar, broschyrer och annat informationsmaterial.

Enkätfrågor

Övergripande frågor

1. Var vänlig lämna nedanstående information (för utvärderarnas interna bruk)

Namn:

Organisation:

E-postadress:

Kommun:

Telefon:

2. Hur fick du först kunskap om den Lokala naturvårdssatsningens existens?
(ett svar möjligt)

- Från kommunen
- Från länsstyrelsen
- Från Naturvårdsverket
- Från Miljödepartementet
- Från Sveriges kommuner och landsting
- Från Skogsvårdsstyrelsen
- Från Nätverk/många källor
- Vet ej
- Annat (var god specificera):

3. Naturvårdsverket har tagit fram en del informationsmaterial (se nedan), har du tagit del av det och i sådana fall hur? (flera svar möjliga)

	Sett	Diskuterat med kollegor	Visat för elever	Annat	Inte sett
Broschyren "Naturvård Sverige runt"	☐	☐	☐	☐	☐
Broschyren "Natur och friluftsliv – resurs för skolor Sverige runt"	☐	☐	☐	☐	☐
Filmen "Utepedagogik i Örnsköldsvik"	☐	☐	☐	☐	☐
Om annat (var god specificera):					

4. Har du deltagit i nedanstående av Naturvårdsverkets informationsinsatser?

	Deltagit	Inte deltagit
Skolseminarium/skolforum	☐	☐
Regionalt seminarium om Lokala naturvårdsprojekt	☐	☐

Projekt 1 Följande frågor är projektspecifika, och besvaras per projekt.

5. Projektets namn (ej delprojekt eller åtgärd)

6. Vilken roll har du i projektet? (ett svar möjligt)

- Projektledare
- Annan, nämligen:

7. Förutom Skola, till vilka andra övergripande arbetsområden har projektet anknytning? (Flera svar möjliga. Avser kategorier för övergripande arbete i Naturvårdsverkets register över de lokala naturvårdsprojekten)

- Folkhälsa
- Regional utveckling
- Turism
- Areella näringar
- Kulturmiljö
- Friluftsliv
- Integration
- Äldre/funktionshindrade
- Tätortsnära
- Vet ej
- Övrigt, nämligen:

8. Vem tog initiativ till det aktuella projektet? (ett svar möjligt)

- Kommun
- Ideell förening
- Skola
- Vet ej
- Annan, nämligen:

9. Vilka aktörer har varit delaktiga i projektet och i vilket skede? (flera svar möjliga)

	I planering	I genomförande	I rapportering
Kommun	☐	☐	☐
Annan myndighet	☐	☐	☐
Ideell förening	☐	☐	☐
Skola	☐	☐	☐
Annan	☐	☐	☐
Vet ej	☐	☐	☐
Om annan, var god specificera:			

10. På vilket sätt har de varit delaktiga? (flera svar möjliga)

	Med finansiering	Med ideellt arbete	Med avlönat arbete	Annat
Kommun	☐	☐	☐	☐
Annan myndighet	☐	☐	☐	☐
Ideell förening	☐	☐	☐	☐
Skola	☐	☐	☐	☐
Annan	☐	☐	☐	☐
Vet ej	☐	☐	☐	☐

Om annat sätt, var god specificera:

11. Har existerande nätverk för samverkan använts eller nya skapats i planering och initiering av projektet? (ett svar möjligt)

- Redan etablerade nätverk
- En blandning av redan etablerade och nya
- Nya nätverk
- Vet ej

12. Har existerande nätverk för samverkan använts eller nya skapats i genomförandet av projektet? (ett svar möjligt)

- Redan etablerade nätverk
- En blandning av redan etablerade och nya
- Nya nätverk
- Samma nätverk som i planering/initiering
- Vet ej

13. Innebär projektet ett direkt samarbete med skolans verksamhet? (ett svar möjligt)

- Ja
- Nej
- Vet ej

Om Nej eller Vet ej, gå till fråga 16

14. Har projektet använts i skolarbetet och i så fall hur? (flera svar möjliga)

- Har inte använts alls
- För att stimulera ekologi- och helhetsperspektiv
- För att främja folkhälsa
- För att stimulera kännedom om lokal natur-/kulturmiljö
- Som pedagogiskt grepp i undervisningen (t.ex för att förena teori/praktik)
- Vet ej
- Annat, nämligen:

15. Vilka effekter har projektet gett på arbetet i skolan (flera svar möjliga)

- Ingen effekt
- Det är för tidigt att säga
- Elever är oftare utomhus
- Den kombinerade undervisningen (exv. idrott/ämnesundervisning) har ökat
- Elevernas sjukfrånvaro har minskat
- Elevernas intresse för naturvård och friluftsliv har ökat
- Vet ej
- Annat, nämligen:

16. Om projektet inte innebär ett direkt samarbete med skolan, vilken är projektets anknytning till skola och lärande?

17. Hade ni inom projektet aktiviteter under Naturvårdens dag, och i så fall vad? (ett svar möjligt)

- Ja
- Nej
- Vet ej

Om ja, var god specificera:

Intervjufrågor¹³

1. Projektets (övergripande) genomförande

Kan du berätta om projektets genomförande i stora drag? Vilka aktiviteter har bedrivits?

Vilket är enligt din mening det övergripande syftet med verksamheten?

Har de/det infriats eller ej? Vv beskriv.

Har projektet samordnats med annan kommunal verksamhet?

Finns samverkan med andra naturvårdssatsningar? Beskriv vilka.

Har ni stött på några svårigheter på vägen? (i sådana fall) vilka?

Hur har organisationen varit kring projektets genomförande?

2. Samverkan mellan aktörer

Vilka aktörer/personer har varit drivande i projektet (projektidé till genomförande)?

Hur har projektet 'marknadsförts' till målgruppen? Alt. Hur kom du i kontakt med projektet?

Hur upplever du att intresset av, samt stödet för verksamheten varit från länsstyrelsen sida? (t ex beslutsfattande, ev uppföljning och handling från deras sida)? Har detta haft ngn inverkan på projektet? (i så fall) vilken?

Har andra aktörer (t ex intresseföreningar) varit inblandade? (I sådana fall)

Hur? Har det haft ngn (positiv/negativ) inverkan på projektet?

Kan du beskriva hur ni har arbetat med [projektutförarna/lärarna]? Vad har fungerat väl? Svårigheter?

3. Deltagande i projektet

Hur har nivån på deltagande varit bland lärarna?

Skoleleverna (över olika åldersgrupper)?

Finns det några märkbara förändringar över tid?

Vilka aktiviteter har haft störst resp minst deltagande bland skolelever? Varför tror du?

4. Lärandeprocesser och resultat

Vilka aktiviteter (om några) har främjat elevernas intresse för, och kännedom om naturen i närområdet?

Hur har kunskapsöverföringen skett: via lärare – skolelev, sinsemellan barnen?

Finns det skillnader i engagemang och kunskap mellan olika kategorier av skolelever? Vv beskriv.

¹³ Dessa är de initiala frågeställningarna för halv-strukturerade intervjuer. Följdfrågor anges inte här eftersom de varierar beroende på de svar som ges, samt utgår ifrån det projektspecifika sammanhanget.

Vilken roll tror du verksamheten har haft för möjligheten att stimulera intresset för naturvård? Vilka faktorer spelar in?

Har du märkt några skillnader i barnens intresse för naturen före / resp efter projektets genomförande / Alt första tillfället – senare tillfällen?

Finns det några tecken på att lärande har uppstått?

Finns det tecken på ändrat beteende som kan härledas till verksamheten?
vv beskriv.

Har ni fått respons från föräldrarna ang huruvida deras barn har fått en ökad förståelse för/ intresse av naturen? Vad? Några förändringar över tid?

Har projektet bidragit till nya initiativ? Beskriv vilka.

5. Lärdomar för framtiden

Vilka är lärdomarna av projektet?

Om projektet genomfördes idag, finns det något du önskar hade gjorts annorlunda?

Vid ev förlängning av programmet, vilken verksamhet anser du att Naturvårdsverket bör stödja för att främja engagemang för och omsorg om naturen i kommunerna?

Vilka målgrupper bör man vända sig till?

Lärande i lokala naturvårdsprojekt (LONA)

RAPPORT 5811

NATURVÅRDSVERKET
ISBN 978-91-620-5811-1
ISSN 0282-7298

De lokala naturvårdsbidragen (LONA) som beviljades 2004–2006 har nått nästan samtliga landets kommuner. Denna utvärdering av projekt med anknytning till skola, barn och ungdomar visar att de lokala naturvårdsbidragen i hög grad har bidragit till att skapa positiva effekter för lärande om naturvård i svenska kommuner. Både deras utformning, kriterierna för bidrag och själva ansökningsprocessen har stimulerat samverkan mellan olika lokala intressenter och involverat både skolor och frivilligorganisationer i arbetet.